

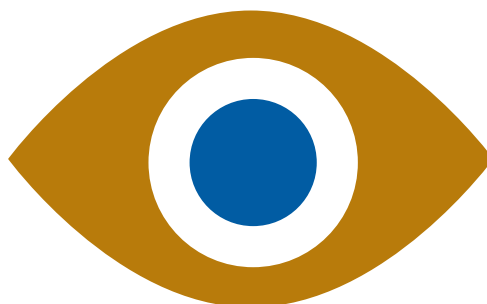
LUNDS
UNIVERSITET

Socialhögskolan

Socialt arbete med drogmissbrukare SOL 065

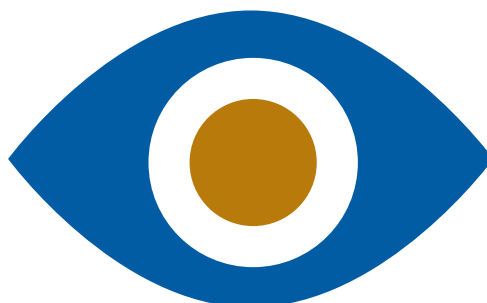
Höstterminen 2004

C-uppsats

Tjackhoran – finns hon?

– en studie av föreställningar om den amfetaminmissbrukande kvinnan

Författare: Anita Brycki & Rebecka Thulin

Handledare: Eva-Malin Antoniusson

Abstract

The object of this study is the female user of amphetamines and the characteristics which she is often described by. Many of these descriptions regard the female amphetamine user's sexuality which also have come to form the assumption that these women make a living from having sexual relations with men in exchange of drugs. In order to be able to draw any kind of conclusions regarding this, we found it necessary to investigate how the stereotypical female user of amphetamines makes a living and also whether it is possible for a female drug user to decide for her self how to support her habit.

The disposition is a qualitative study of literature and the perspectives that we focused on in this study are gender roles, relationships and sexuality, criminality and finally the drug using woman as a victim. The theories used deal with social constructivism, respectability and shame.

The main discussion of our study has been how women amphetamine users are moulded to become victims through interaction with other people but also with the society as a whole.

Framsida

Ladislav Kosa

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD.....	3
INLEDNING.....	3
PROBLEMFÖRMULERING.....	3
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	4
METOD & URVAL.....	4
INSAMLINGSMETOD.....	4
STUDIENS UPPLÄGGNING.....	5
RESULTATETS TILLFÖRLITLIGHET	5
URVALSMETOD	6
PRESENTATION AV LITTERATUR.....	6
KÄLLKRITIK	9
ETISKA ÖVERVÄGANDEN.....	10
DROGERS EGENSKAPER.....	11
FORTSATT FRAMSTÄLLNING.....	11
TEORIER.....	11
VAL AV TEORIER.....	11
RESPEKTABILITET	12
SKAM.....	14
SOCIALKONSTRUKTIVISM.....	15
KÖNSROLLER.....	16
ANALYS.....	21
SEXUALITET OCH RELATIONER.....	24
ANALYS.....	28
OFFER	31
ANALYS.....	33
KRIMINALITET	36
ANALYS.....	38
SAMMANFATTNING	40
SLUTDISKUSSION.....	43
LITTERATURLISTA	47

Förord

Vi vill rikta ett stort och hjärtligt tack till vår handledare Eva-Malin Antoniusson för värdefulla synpunkter och råd, utifrån vilka vi fått inspiration till att arbeta vidare med uppsatsen. Dessutom vill vi tacka Ladislav Kosa, som med så kort varsel gjorde en framsida som vi är mycket nöjda med.

Anita Brycki och Rebecka Thulin

Inledning

Problemformulering

Det finns det många myter om den missbrukande kvinnan och ett exempel på detta är bilden av henne som sexuellt utåtagerande (Claes Heijbel och Inger Nilsson 1985). Kvinnorna benämns som sexuellt tillgängliga och villiga. I synnerhet när det gäller den amfetaminmissbrukande kvinnan dras det slutsatser om hennes sexualitet. *Tjackhora*, vilket innebär en kvinna som har sex med män i utbyte mot droger, är en av de nedsättande termer som används för att beskriva den amfetaminmissbrukande kvinnan (Svensson 1996). Å ena sidan beskrivs den kvinnliga amfetaministen som den manipulativa tjackhoran (Lander 2003), men å andra sidan finns bilden av henne som ett passivt offer, styrd och utnyttjad av män (Heijbel och Nilsson 1985). Inom forskningen beskrivs missbrukande kvinnor ofta som mindre handlingskraftiga, varför de också traditionellt ansetts använda sin kropp i syfte att försörja sig och sitt missbruk. Att drifva sig genom illegal verksamhet ses som något typiskt manligt (Lalander 2001) och därför har inte kvinnlig kriminalitet beforskats i större utsträckning förrän under senare år (Kolfjord 2003). Vi tyckte oss se att den missbrukande kvinnans öde och roll ses som förutbestämd, både bland forskare och allmänheten. Vi frågade oss om denna skildring av kvinnan inte är en grov förenkling av verkligheten, och om finns alternativa roller som kvinnorna kan anta.

Enligt Käll (1995) är tjackhoran som utbredd kvinnoroll bland amfetaminister en myt, vilket vi fann vara en intressant uppgift. Hur kommer det sig då att man frekvent hör begreppet användas? Vår nyfikenhet väcktes av att det på så många nivåer verkar förekomma vedertagna sanningar om just missbrukande kvinnor. Vi strävar efter att undersöka dessa föreställningar och också studera hur de kommer till.

Med tanke på att vår uppsats undersöker amfetaminmissbrukande kvinnors roller i missbrukskretsar har vi valt genus som analysverktyg. Lander (2003) för fram att genus är ett analytiskt redskap med vilket man bland annat kan studera konstruktioner av femininiteter och maskuliniteter i olika situationer. Björk (1996) skriver att *kvinnlighet* är ett ord som handlar om så mycket mer än den nakna kvinnokroppen. Ordet innefattar alla egenskaper som under tidens gång har tillskrivits kvinnan och hur hon ska vara för att anses kvinnlig. När vi tar upp begreppet genus har vi valt att utgå från Björk och Landers definitioner eftersom även vi anser att femininitet och kvinnlighet är kontextbundet. Utöver genus har vi valt att föra in ett klassperspektiv, vilket vi finner relevant i detta sammanhang eftersom missbrukande kvinnor i relation till det etablerade samhället tillhör en socialt utsatt grupp.

Fokus för vår uppsats är kvinnor med ett amfetaminmissbruk. För de kvinnor vi valt att koncentrera oss på är amfetaminet ett dominerande inslag i vardagen. Drogbruket är så omfattande att kvinnorna kan anses vara mer aktiva aktörer i missbrukskretsar än i det etablerade samhället. De perspektiv som vi valt att inrikta oss på är könsroller, sexualitet och relationer, offer och kriminalitet. Detta för att belysa den amfetaminmissbrukande kvinnans situation ur olika synvinklar.

Syfte och frågeställningar

Syftet med vår uppsats är att undersöka rådande föreställningar om amfetaminmissbrukande kvinnor. Utifrån ett genus- och klassperspektiv vill vi analysera de roller kvinnorna antar, med syfte att nyansera den generella bilden. Frågor vi funnit relevanta för uppsatsen är:

- Vilka är de rådande föreställningar som finns kring den amfetaminmissbrukande kvinnan?
- Hur skapas bilden som målas upp av den kvinnliga amfetaministen?
- Finns det alternativa roller till tjackhoran, som den kvinnliga amfetaministen kan anta?

Metod & urval

Insamlingsmetod

Eftersom vi valt att göra en litteraturstudie och därigenom är hänvisade till andra författares tolkning av verkligheten men även ämnar att själva värdera och tolka denna information, kan vår uppsats sägas vara sammanställd utifrån kvalitativa metoder (Magne Holme och Krohn

Solvang 1997). De frågor vi strävar efter att besvara i uppsatsen lämpar sig bättre för en kvalitativ ansats än en kvantitativ.

Holme och Solvang (1997) beskriver två olika sätt att angripa ett forskningsområde: den deduktiva metoden som även kallas för bevisandets väg respektive den induktiva metoden som är upptäckstens väg. Vi har valt den induktiva metoden, som innebär att vi utifrån studier och artiklar ska dra slutsatser, som är av mer generell karaktär.

Studiens uppläggning

Uppsatsen är skriven med fokus på kulturen bland amfetaminmissbrukare, men även med hjälp av en allmän missbrukskultur, där vi bedömt att skillnaden i livsstil mellan amfetaminister och övriga missbrukare inte är nämnvärd. Vi har valt att fokusera på kvinnliga amfetaminister och på de roller de förväntas anta respektive antar. Eftersom vi har bestämt sig för att göra en litteraturstudie och har försökt att utgå från litteratur som belyser kvinnornas situation från olika synvinklar har vi sökt studier som beskriver liknade ämnen, men beskriver dessa på olika sätt. Studierna är i stor utsträckning baserade på intervjuer och därmed kommer vi att föra fram kvinnornas egna tankar om sin situation. Därtill kommer forskarnas tolkningar både av individens uttalanden samt av yttre förhållanden som till exempel genus, klass och samhällsnormer. Målet med uppsatsen är att med hjälp av skiftande litteratur analysera och ifrågasätta olika rådande föreställningar och därigenom föra fram en mer nyanserad bild av den amfetaminmissbrukande kvinnan.

De perspektiv vi valt att fokusera på är könsroller, kriminalitet, sexualitet och relationer, samt den missbrukande kvinnan som offer. Perspektiven belyses i stor utsträckning utifrån andra forskares kvalitativa intervjustudier med missbrukande kvinnor. Det har varit vårt mål att komma så nära det går kvinnornas egna synpunkter och tankar kring ovan nämnda perspektiv, utan att själva genomföra intervjuer. Utifrån den litteratur vi har studerat fann vi dessa perspektiv vara relevanta för att uppfylla syftet med vår uppsats. Vi fann att de gemensamt målade upp en nyanserad bild av den amfetaminmissbrukande kvinnan och även en allmän bild av den missbrukande kvinnan.

Resultatets tillförlitlighet

Vår främsta avsikt är att måla upp en nyanserad bild av den amfetaminmissbrukande kvinnan. Vi är medvetna om att vi själva också är präglade av de generella uppfattningar som råder i

samhället och att vår förförståelse påverkas av detta. Därför har vi under uppsatsarbetets gång hela tiden försökt vara uppmärksamma på att våra tolkningar även är påverkade av det etablerade samhällets bild av den missbrukande kvinnan.

Eftersom vi inte har genomfört egna intervjuer, men fortfarande vill skildra amfetaminmissbrukande kvinnors egna åsikter, kompliceras detta till viss del av arbetsmetoden. Då vår uppsats utgår helt från andrahandskällor, i form av studier, artiklar och annan forskning, görs våra tolkningar utifrån tidigare gjorda tolkningar. Detta gör att det även finns risk för feltolkningar, vilket vi hela tiden har burit med oss och försökt undvika. I intervjusammanhang finns det en maktfördelning där forskaren befinner sig i överläge och detta är något som kan påverka vilka svar som intervjupersonerna ger. Detta är något vi beaktat och haft i åtanke när vi tolkat litteraturen.

Angående stycket Kriminalitet då vi tar upp brottslig verksamhet som försörjning är vi medvetna om att den allra största andelen missbrukare har någon form av legal försörjning (Lander 2003), till exempel socialbidrag eller sjukpension. Vi har dock valt att fokusera på den illegala formen av försörjning, eftersom denna aspekt är mer intressant att fokusera på vad gäller syftet med vår uppsats.

Urvalsmetod

Vår uppsats handlar om kvinnliga amfetaminister och vi har använt oss av studier som behandlar dessa kvinnor, men vi har även valt att utgå från litteratur som handlar om heroinister (till exempel Lalander 2001) eller missbrukande kvinnor i allmänhet (till exempel Milton 1979). Vi har i dessa fall ansett att de berörda studiernas resultat är överförbara på amfetaministers livsförhållanden. Näst intill uteslutande har vi använt oss av svensk litteratur eftersom det är amfetaminmissbrukande kvinnor i Sverige som vi studerar och vi tror att förhållandena för dessa kvinnor kan skilja sig mellan olika länder.

Presentation av litteratur

Vi kommer nu kortfattat presentera de studier som vi använder oss av i uppsatsen.

Christina Anderssons studie *Dåliga flickor är inte det sämsta* från 1990 är en kunskapsöversikt över flickor i riskzonen och i missbruk.

Berit Andersson (1991), skriver i sin studie *Att förstå drogmissbruk* om vad missbruk är, hur en missbrukare lever och hur ett drogmissbruk uppstår och förändras. Studiens främsta källa är samtalsintervjuer med 39 personer, som alla vårdats för narkotikamissbruk. Intervjuerna utfördes mellan åren 1983 och 1986 med anledning av en utvärdering av Malmö kommuns narkomanvård.

Nina Björk är journalist och 1996 gavs hennes bok *Under det rosa täcket* ut. Björk beskriver denna som ett inlägg i den samtida feministiska debatten. Hon önskar en feminism som kämpar för en frigörelse från fasta könsidentiteter.

Siv Byqvist är forskare inom socialt arbete vid Socialhögskolan i Stockholm. Syftet med hennes studie *Svenska narkotikamissbrukande kvinnor och män* från 1997 är att genomföra en beskrivande, kvantitativ studie över missbruksförlopp och kriminalitet hos narkotikamissbrukare i Sverige.

Psykologerna Göran Hagman och Rasmus Ståhl har i sin studie *Amfetamin och sexualitet* från 1997 utfört kvalitativa intervjuer med 10 narkotikamissbrukare om drogen och drogens roll i missbrukarlivet.

Claes Heijbel och Inger Nilsson skrev 1985 studien *Sexualitet och missbruk*. Författarna var då journalister vid Riskförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare och har intervjuat ett stort antal missbrukare. Deras studie handlar om den sexuella förnedring som de ser att många missbrukare varit utsatta för och hur man sedan som drogfri orkar leva med detta i bagaget.

Carin Holmberg är forskare vid Sköndalsinstitutet och år 2000 skrev *Aspekter av kvinnosynen i missbruksbehandling*. Studien bygger på kvalitativa intervjuer av behandlingspersonal vid behandlingshem för missbrukare.

Rättssociologen Ingela Kolfjords studie från 2003 *Kvinnors drogbruk och lagbrott* bygger på djupintervjuer med 19 kvinnor. Hon beskriver dessa kvinnors livsprocesser i ett socialt och strukturellt sammanhang.

Arne Kristiansen (1999), då verksam vid Umeå universitet och institutionen för socialt arbete, har skrivit studien *Fri från narkotika*. I studien har Kristiansen intervjuat sju kvinnor och sju

män om hur dessa har förändrat sitt liv från att de ej hade ett missbruk till dess de blev missbrukare för att slutligen sluta droga. Studien handlar också om vad det innebär att ha varit narkotikamissbrukare och sedan leva ett socialt integrerat liv.

Kerstin Käll (1995) har skrivit *Sexual behaviour of incarcerated intravenous drug users in Stockholm in relation to Human Immunodeficiency Virus (HIV) and Hepatitis B Virus (HBV) transmission*. Studien består av ett antal studier som behandlar intravenösa missbrukare, som anses vara en riskgrupp i förhållande till infektionssjukdomarna HIV och Hepatit - B.

Leili Laanemets (2002) är verksam vid Lunds universitet. Hon har skrivit studien *Skapandet av femininitet, om kvinnor i missbruksbehandling*, som bygger på ett trettiotal intervjuer med kvinnor om att vara missbrukare och klient.

Forskaren Philip Lalanders (2001) studie *Hela världen är din* studerar unga manliga heroinister i Norrköping samt hur och varför heroin används bland unga människor.

Ingrid Lander (2003) är forskare vid Stockholms universitet och Kriminologiska institutionen. Hennes studie *Den flygande maran* bygger på intervjuer med åtta narkotikamissbrukande kvinnor och om hur de förhåller sig till föreställningar om den missbrukande kvinnan.

Sociologen Pia Milton var 1979 sekreterare vid en kommitté för åtgärder mot missbruk i Uppsala och hennes studie *Kvinnomissbruk* gavs ut samma år. Målet med denna studie är att ge en översiktlig bild av kvinnliga missbrukares liv.

Bengt Svensson är forskare vid Socialhögskolan i Lund och har i studien *Pundare, jonkare och andra* från 1997, genomfört omfattande fältundersökningar i Malmö. Studien skildrar sju narkomaners vardag, men analyserar också drogerna och drogvärldens betydelse. Dessutom tas frågan om varför människor väljer att förbli narkomaner upp.

Karin Trulsson är socialarbetare och forskare i Malmö och Lund. Studien *Det är i alla fall mitt barn* från 1998 bygger på kvalitativa intervjuer med 12 kvinnor om livet som missbrukande mammor. Vardagsliv, livsvillkor och upplevelsen av separationen från barnen är teman som belyses i studien.

Karin Trulsson (2002) har också skrivit artikeln ”Manligt och kvinnligt i missbruk”. Syftet med denna studie är att analysera skillnaderna mellan manligt och kvinnligt missbruk och hur dessa beskrivs i samhällsvetenskaplig forskning. Dessutom tar hon upp sin egen forskning utifrån männens och kvinnornas berättelser och konstruktioner av sig själva.

Källkritik

Några av de studier vi använt oss handlar om missbrukare i allmänhet utan att specificera vilka droger som avses (till exempel Milton 1979), medan andra (till exempel Lalander 2001) utgår från intervjuer med endast heroinister. Trots detta har vi valt att använda studierna i vår uppsats med motiveringen att vi ser att de bitar av resultaten vi har använt går att använda generellt på en missbrukande kvinnas situation och därtill inte skiljer sig nämnvärt från studier baserade på amfetaministers livsvillkor.

Vår ambition har varit att använda oss av aktuell forskning och med detta menar vi studier som inte är gjorda allt för långt bak i tiden. Vi har dock gjort vissa undantag från detta. Till exempel tar vi upp Miltons studie *Kvinnomissbruk*, som kom ut 1979. Anledningen till att vi har valt att använda denna källa är att stor del av författarna till den mer aktuell litteratur som vi har använt oss av refererar till denna studie. Studien för fram en tidigare syn på missbrukande kvinnor, men vi tror att dessa föreställningar eventuellt fortfarande färgar viss forskning vilket vi anser vara skäl till att använda denna källa.

Under uppsatsarbetet har vi sökt efter litteratur som inte i sig har alltför stor ideologisk prägel. Anderssons (1990) studie *Dåliga flickor är inte det sämsta* är utgiven av Stiftelsen kvinnoforum, som beskriver sig som ett idéburet kunskapsföretag vars metod för förändringsarbete grundar sig på olikheterna mellan kvinnligt och manligt (www.kvinnoforum.se 2005). Vi är medvetna om att denna studie, mer än övrig litteratur, kan ha präglats av ideologi. Dock valde vi att använda den eftersom den innehåller intressanta aspekter på synen av missbrukande flickor.

För vissa av våra frågor har det varit relevant att undersöka hur stor andel kvinnor respektive män som finns med i studierna. Detta har tyvärr inte kunnat urskiljas i Hagman och Ståhls studie (1997), vilket är en svaghet då beroende på om kvinnorna eller männen är i majoritet kan det uppstå problem när det skrives att majoriteten av intervjupersonerna har svarat på ett

visst sätt. Utfallet skulle kunna bli olika beroende på vilka som var i majoritet, vilket vi ser som en nackdel.

I valet av litteratur har vi främst inriktat oss på svenska studier med motivet att det är situationen för amfetaminmissbrukande kvinnor i Sverige som vi ämnar studera. Dock använder vi oss av fyra utländska källor: Skeggs (1997) *Att bli respektabel*, en studie av Taylor från 1993 som refereras till i Svensson (1996) samt två studier av Koyle respektive Elliot och Morse från 1989 vilka Andersson (1990) skriver om. I Skeggs teori om arbetarklassens kvinnor har vi kunnat se paralleller till missbrukande kvinnor, vilket är något vi återkommer till i teoriavsnittet. Taylors studie handlar om heroinister i Glasgow, men trots detta har vi funnit den relevant. Flera av de svenska studier (Laanemets 2002, Kolfjord 2003 och Lander 2003) vi tar upp i uppsatsen för fram liknade resonemang som Taylor vad gäller missbrukande kvinnor i allmänhet, men också just amfetaminmissbrukande kvinnor. I sin studie *Dåliga flickor är inte det sämsta* tar Andersson (1990) upp studierna av Koyle samt Elliot och Morse. Anderssons studie handlar om flickors utveckling respektive missbruk och vi använder oss av den eftersom vi anser den ta upp viktiga aspekter på hur föreställningar om missbrukande eller avvikande kvinnor mycket tidigt påverkar flickornas liv.

Etiska överväganden

Under den första fasen av uppsatsarbetet övervägde vi om vi skulle utföra intervjuer för att ytterligare belysa våra frågeställningar. Dock kom vi fram till att det ämne vi valt att skriva om innehåller känsliga frågor vilka inte skulle vara etiskt försvarbara att ta upp under korta kontakter för intervjuer, för en uppsats på C-nivå. Samtal kring till exempel amfetaminmissbrukande kvinnors sexualitet kräver längre kontakter med intervjupersonerna. Detta på grund av att svaren möjligt inte blir sanningsenliga, men framförallt för att detta ämne skulle kunna röra upp känslor hos intervjupersonerna som vi inte har möjlighet att ta hand om.

Till följd av beslutet att inte utföra intervjuer kommer uppsatsen uteslutande bestå av litteraturanalyser. I valet av litteratur ansåg vi det vara viktigt att finna studier som belyste vårt uppsatsämne ur olika synvinklar, detta för att skildra den amfetaminmissbrukande kvinnan på ett så nyanserat sätt som möjligt. Under uppsatsarbetet ser vi det som viktigt att hela tiden vara medvetna om vår egna förförståelse för att så långt som möjligt förhindra att

det påverkar våra tolkningar av litteraturen och att vi på så sätt skildrar ämnet på ett felaktigt sätt.

Drogers egenskaper

Vi menar att enskilda droger som till exempel heroin, amfetamin samt hasch har olika egenskaper, som påverkar beteende och handlingar. Dock tror vi att de är mindre i förhållande till hur kulturen i missbruksgruppen och utifrånkommande föreställningar påverkar. Därmed kommer endast en mindre del av vår uppsats behandla amfetaminets påverkan av kvinnornas beteende.

Fortsatt framställning

Uppsatsens första del är ett teoriavsnitt där vi presenterar de tre teorier vi har valt att använda oss av (respektabilitet, skam och socialkonstruktivism). I slutet av detta avsnitt för vi fram motiv till varför vi fann just dessa teorier som relevanta. Därefter kommer vår avhandlande del som är uppdelad i fyra perspektiv: könsroller, sexualitet och relationer, offer samt kriminalitet. Efter varje perspektiv följer en analys av just detta ämne utifrån våra ovan nämnda teorier. Avslutningsvis sammanfattar vi uppsatsens innehåll för att sedan avsluta med en slutdiskussion där vi för fram egna resonemang och tankar om de resultat vi har nått genom vår studie.

Teorier

Val av teorier

Skeggs teori om respektabilitet (1997) inbjöd till närmre eftertanke kring klassperspektivet, i form av frågor kring vilken påverkan klass eller social bakgrund har på kvinnors agerande, resonemang och förutsättningar. Om vi hade utgått från ett könsperspektiv utan att tillföra klassbegreppet skulle vi få en mindre nyanserad analys av de könsroller som missbrukskulturen innefattar. Den missbrukargrupp vi valt att fokusera har enligt oss mycket gemensamt med de arbetarklasskvinnor som Skeggs beskriver. Eftersom vi kunde se flera paralleller mellan Skeggs skildring av arbetarklasskvinnor och skildringar av amfetaminmissbrukande kvinnor i annan litteratur, så ser vi den som tillämpbar och relevant i vår uppsats

Skam är ett återkommande tema i större delen av den litteratur vi har använt (till exempel Holmberg 2000, Trulsson 1998 och Laanemets 2002). Missbrukande kvinnor beskriver känslan av skam och professionella berättar också hur kvinnorna känner skam för hur de har betett sig i missbruk. Utifrån detta ser vi det som viktigt att ta upp teorier kring skam för att belysa denna företeelse på ett adekvat sätt. Skam beskrivs som en av människans starkaste emotioner, vilket yttrar sig genom att människor genom skammens makt bland annat accepterar att sättas på plats. Därmed finns det flera aspekter av begreppet skam som vi ser som relevanta för vår uppsats.

Att slutligen föra in socialkonstruktivism i vår uppsats känns naturligt då vi vill studera hur den bild som finns av den kvinnliga amfetaministen skapas. Vi har under uppsatsarbetets gång uppmärksammat föreställningar om denna kvinna, som genomsyrar alla nivåer av samhället. Genom att anta ett socialkonstruktivistiskt sätt att tänka ser vi oss på bästa sätt kunna angripa uppsatsproblemet.

Respektabilitet

Sociologen Beverly Skeggs (1997), vid Lancaster universitet, menar att man inom feministisk teoribildning under senare år övergivit klassbegreppet, vilket hon anser vara ansvarslöst. Författaren menar att detta ger signaler om att studier av klass är irrelevanta och oviktiga. Ursprungligen hade klassbegreppet enligt samma författare som uppgift att upprätthålla skillnader mellan arbetar- och medelklass. Skeggs definition är att klass är bundet till en historisk kontext där begreppet byggts upp genom medelklassens politiska föreställningar. Hon menar att många av de egenskaper som tillskrivs arbetarklassen är fabricerade. Dessa föreställningar baseras inte på verkligheten, men ger konsekvenser hos de berörda genom de reaktioner som uppstår.

Att bli respektabel (1997) är en studie av engelska arbetarklasskvinnor, där klassbegreppet används som verktyg. Skeggs teori bygger på en specifik grupp kvinnors försök att hitta framkomliga vägar i klass, kön, sexualitet och femininitet. Ett centralt begrepp i studien är *respektabilitet*. Olika grupper särskiljs genom sina möjligheter att ge upphov till, motsätta sig och uppvisa respektabilitet. I respektabiliteten ingår omdömen som har att göra med klass, ras, kön och sexualitet.

Tidigare i historien har de respektabla betecknats som individer: de moraliska, de värdiga, de vita. Arbetarklassen å andra sidan behandlades som en massa. Idag massifieras arbetarklassen fortfarande i stor utsträckning och behandlas som *de andra* (Skeggs 1997, s 13). Detta exemplifierar Skeggs genom ett nummer av tidskriften *Marie Claire* där en av rubrikerna lyder: ”Det kommunala bostadsområdets billiga brudar” (Skeggs 1997, s 13). Rubriken visar att avvikande sexualitet fortfarande kopplas tätt samman med arbetarklasskvinnor.

Skeggs skriver att de intervjuade kvinnorna är medvetna om sin plats, om sin sociala position och om försöken att representera dem. Utifrån de erkännanden kvinnorna får från andra ger de själva respons i form av erkännanden. Med erkännanden följer värdeomdömen vilka kvinnorna hela tiden förhåller sig till. Det centrala i dessa processer är att man erkänner sin position, som till exempel arbetarklass, feminin och vulgär. Utifrån andras erkännanden bygger kvinnorna upp en spelplan som de anpassar sig till. Trots att kvinnorna anpassar sig till omgivningens syn på hur de är, och borde leva, så känner de sig sällan väl till mods med detta. De accepterar sin sociala status och agerar utifrån den, men känner ett visst motstånd till hur de definieras utifrån. Arbetarklasskvinnor definieras som smutsiga, farliga och värdelösa. Kvinnor i medelklassen anses inneha respektabilitet, medan arbetarklasskvinnor på grund av sin sociala situation saknar denna egenskap. Skeggs menar att respektabilitet blir viktigt att uppnå för dem som inte har det, till exempel arbetarklassens kvinnor. Egenskaper som att vara omvårdande och ansvarsfull blir också viktiga för att väga upp de generella kännetecknen som tillskrivits arbetarklasskvinnor.

Inom arbetarklassen kan män använda sin klasstillhörighet på ett positivt sätt vilket kvinnorna har svårt för. Ofta är deras erfarenheter av den egna klasstillhörigheten att de har begränsade möjligheter att nå utanför arbetarklassen. Detta beskriver Skeggs bero på brist på ekonomiska resurser och kulturella vägar att ta sig ifrån arbetarklassen. Arbetarklassens män betraktas i högre utsträckning på ett positivt sätt genom den sociala kategori de tillhör.

Skeggs beskriver hur arbetarklasskvinnorna agerar för att skapa kulturellt kapital. Exempel på detta är att förbättra sitt utseende, sin kropp och sin framtid. Syftet med förbättringarna är att passera för/som något ”bättre”. Detta görs genom ständiga jämförelser mellan sig själv och andra. Kvinnorna i Skeggs studie var tydliga med vad de inte var eller inte ville vara. De hade dock svårigheter med att definiera vad de egentligen ville vara. Det fanns en önskan att bli

tagen på allvar, att legitimeras och att slippa skämmas. Detta försökte kvinnorna i Skeggs studie uppnå genom att förstärka sin position, för att kunna passera.

Skam

Skam är den emotion som starkast påverkar människans sociala samspel med andra, men även den egna självkänslan (Scheff och Starrin 2002). Begreppet skam definieras av forskarna Scheff och Starrin i boken, *Perspektiv på sociala band*, som en vidare beteckning av flera emotioner, som förlägenhet, upplevelsen av att bli kränkt, avvisad, ovärdig. De menar vidare att skam inte bara är en emotion som uppstår under krissituationer eller då man blivit vanärad. Författarna benämner den mer vanligt förekommande skammen som *finkänslighetsskam* (Scheff och Starrin, s 171), som visar sig genom blyghet, dåligt samvete och låg självkänsla.

Scheff och Starrin hänvisar till sociologen Goffman som har beskrivit hur de roller människan antar ger upphov till emotioner, som till exempel förlägenhet, vilket är den term Goffman valt för att beskriva känslan skam. Goffman menar att människan formar sin självsyn utifrån hur andra ser på henne. Vidare menar Goffman att skam är en stor del av det dagliga samspelet med andra människor, där emotionen antingen finns eller förväntas finnas. En stor drivkraft i vårt samspel med andra människor är att visa upp våra bästa sidor för att undgå känslan av skam. Människan försöker aktivt att undvika och skjuta undan skamkänslor.

Enligt Goffman uppstår förlägenhet, eller skam, i samspelet med andra där vi upplever att vi inte får respekt. Även då vi inbillar oss eller förväntar oss att interaktionen med andra kommer att präglas av en brist på respekt gentemot oss, kommer förlägenhet att framträda. Detta visar att människan är mycket känslig för huruvida det finns respekt för dem i mötet med andra.

Angående skam menar Scheff och Starrin att känslan bidrar till att både bygga upp sociala problem, men även att cementera dem. Författarna för fram att social underordning kan leda till att man dels finner sig i sin situation, men även att man börjar att identifiera sig med de fördomar och föreställningar som finns om den egna gruppen. Detta fenomen uppstår i grupper som utsätts för diskriminering eller förtryck. Scheff och Starrin menar därför att skam spelar en central roll för cementeringen av social underordning, eftersom andras fördomsfulla föreställningar internaliseras av medlemmar i den egna sociala gruppen. Detta innebär att till exempel en känsla som underlägsenhet uppstår.

Scheff och Starrin för fram att skam påverkar människor ur alla sociala klasser, men att de socialt utsatta grupperna drabbas i dubbel bemärkelse. Detta eftersom det läggs på skam av andra utifrån, men även av en själv, vilket kan försvåra för medlemmar i en social utsatt grupp att uppfylla sina roller och därigenom befästs den sociala underordningen ytterligare. Vidare menar författarna att skam uppstår både då individen ignoreras, om hon utfört något bra, men även då hon får för mycket uppmärksamhet, genom att hennes brister fokuseras. Detta är underordningens skam, att uppmärksammas endast i syfte att peka ut brister, men att inte synas för sina förtjänster.

Socialkonstruktivism

Ingrid Sahlin (2002) skriver i *Perspektiv på sociala problem* att socialkonstruktivismen till stor del bygger på Marx tankar och idéer. Exempel på sådana idéer är att social ställning och klasstillhörighet påverkar vilka tankar om verkligheten människan kommer att ha. Den syn i samhället som bekräftar den rådande samhällsordningen och det som tas för sant av samhället, måste stämma överens, för att bli accepterat som sanning. Vidare menar man inom socialkonstruktivismen att det inte finns någon objektiv sanning, utan att all kunskap är socialt konstruerad. En viktig uppgift som socialkonstruktivisten tar på sig är att undersöka hur det vi menar är sant blivit en sanning.

Sahlin hänvisar till Berger och Luckman, som 1966 formulerade en teori kring hur uppfattningar konstrueras och accepteras som sanningar i samhället. De menar att de teorier som utformas kring en särskild problematik och diagnosen av denna, kommer att påverka varandra men påverkan kommer även att ske utåt. Ju mer tyngd som ges åt experter och den kunskap de producerar, desto mer kommer människor att känna igen sig i experternas diagnoser. Detta är ett exempel på hur ett socialt problem kan skapas av myndigheter eller media och det visar även hur ett socialt problem kan få betydelse för individens tolkning av de egna problemen. Berger och Luckman menar därför att samhällseliga institutioner har en stor betydelse för våra tolkningar av vilka tankar och handlingar som är det rätta. Författarna menar att människan prövar nya bekantskaper, erfarenheter och händelser utifrån de samhällseliga institutionernas mall. På så vis, menar författarna, att människan lämnar över en stor del av sitt tänkande och självständighet till institutionerna.

En annan studie som Sahlin refererar till utfördes 2001 av sociologen Åkerström, som visar att människor aktivt motsätter sig försöken att stoppa in dem i en kategori som offer efter att

de utsatts för våld. Detta genom att framhäva det egna ansvaret eller genom att stötta våldsverkarens historia om bristande uppsåt, vilket visar att människor även kan göra motstånd till att låta sig kategoriseras under ett problem.

Könsroller

Enligt Heijbel och Nilsson (1985) är de könsroller som finns i samhället flerfaldigt förstärkta bland missbrukare. Detta innebär enligt författarna att den traditionella mansrollen är mer extrem än i övriga samhället. För de missbrukande kvinnorna innebär detta att exploateras mer än andra kvinnor. Även Milton (1979) beskriver könsrollerna bland missbrukare som konservativa. Utöver detta menar Milton även att missbrukskulturen präglas av kvinnoförakt, vilket leder till att kvinnorna börjar förakta sig själva. Holmberg (2000) menar även hon att det bland missbrukare finns en könsordning, där kvinnor är underordnade männen, men anser dock att skillnaderna mellan missbrukare och icke-missbrukare i detta avseende är mindre än vad som ibland görs gällande. Hon menar att könsordningen bland missbrukare respektive den etablerade samhällets könsordning är mer lika, än vad som förs fram inom stor del av missbruksforskningen. Ovanstående synsätt är några exempel på olika uppfattningar om könsroller bland missbrukare. Samtliga ovan nämnda författare menar att de normer som finns i samhället även präglar missbrukskulturen, men åsikterna går isär om huruvida skillnaderna förstärks i missbruk.

Svensson (1996) beskriver missbruksvärlden som mansdominerad och männen har makt, eftersom de handlar med narkotika och drar in mest pengar. Användande av droger har genom traditionen ansetts vara något manligt (Lalander 2001), vilket gör att männen på ett mer självklart sätt kan röra sig på drogarenan. En inriktning inom forskningen har, enligt Lander (2003), fört fram tesen att kvinnors drogbruk kommer att öka på grund av att könsrollerna alltmer suddas ut och kvinnorna blir alltmer jämlika männen. Utifrån detta synsätt blir även kvinnans roll mer lik mannens. En annan inriktning som Lander för fram menar att kvinnors drogbruk bottnar i svårigheten att leva som kvinna. Detta betyder att drogbruket blir en form av självmedicinering. Lander drar utifrån den sistnämnda tesen slutsatsen att kvinnor inte kan anses bruka droger med syfte att bryta mot samhällets normer kring femininitet. Syftet är snarare att stå ut med dem. Andersson (1991) skriver att begreppen manligt respektive kvinnligt är relationella och att det som anses vara kvinnligt definieras utifrån föreställningar

om vad som är manligt. Förutom de mer traditionella rollerna kan kvinnorna ägna sig åt samma aktiviteter som männen, så länge de visar sig underordnade männen (Kolfjord 2003).

I sin studie använder sig Lander (2003) av genus som analysinstrument för att visa på relationer mellan könen, samt hur olika femininiteter och maskuliniteter skapas. Det finns flera femininiteter, men dessa har att förhålla sig till den *normativa femininiteten* (Lander 2003, s 12), vilken innefattar de sätt kvinnor bör vara och agera på, enligt samhällsnormen. Liksom alla andra femininiteter påverkas också den missbrukande kvinnans femininitet av den normativa femininiteten. Bilden av den dåliga, avvikande kvinnan är något som Lander menar att kvinnor generellt kontrolleras genom. Det finns en bild av att kvinnan är och ska vara moralbärande, vilket är sammankopplat med föreställningen om att kvinnan har en naturlig modersinstinkt. Lander menar att den normativa femininiteten och de föreställningar som finns kring denna upprätthålls bland annat genom media, språkliga uttryck och lagar. Upprätthållandet sker även genom en interaktion med övriga femininiteter, som på olika sätt måste förhålla sig till den normativa femininiteten. På detta sätt cementeras de rådande normerna ytterligare. Lander menar att kvinnor på detta sätt dels kontrolleras utifrån men att kontrollen även sker sinsemellan kvinnor.

Frågan om vilka roller den missbrukande kvinnan kan anta har berörts av Holmberg (2000) Det finns enligt författaren tre alternativa roller, som den missbrukande kvinnan har att välja mellan. Två av dessa roller kan kännas igen från den allmänna bild som finns av missbrukande kvinnor i media men även i samhället i stort. Holmberg omnämner två av dessa kvinnoroller som *hemmafrun* respektive *tjackhoran*, där hemmafrun tar hand om hushållet i utbyte mot droger. Tjackhoran erbjuder droger i utbyte mot sexuella tjänster. Gemensamt för de ovan nämnda rollerna är att kvinnornas tillgång till droger är beroende av män. Ett exempel på hur missbrukande kvinnor porträtteras i media är filmen Jackie Brown av Quentin Tarantino (1997). Bridget Fonda spelar den framgångsrike langarens flickvän. Kvinnans karakteristika är att hon är lössläppt, lat, imbecill och att hon lägger upp sig för droger. Hon är helt beroende av sin pojkvän för att få tag på droger och är även sexuellt tillgänglig för pojkvännens vänner.

Holmberg (2000) ställer sig frågande till om beroendet av män som de missbrukande kvinnorna upplever, verkligen skiljer sig så mycket från icke-missbrukande kvinnors liv. Som exempel tar Holmberg upp kvinnors levnadsstandard, som varande beroende av män, oavsett

om de missbrukar eller ej. Andersson (1991) skriver också om svårigheten för kvinnor att införskaffa droger på egen hand, eftersom männen generellt står för knarkaffärer. Detta påverkar kvinnornas kontroll över det egna drogbruket och att de förutom ett drogberoende även blir beroende av mannen.

Den tredje rollen som Holmberg (2000) skildrar är en kvinnlig missbrukare som ägnar sig åt de mer manliga aktiviteterna, såsom narkotikaaffärer. Vi har valt att kalla henne för *den självförsörjande kvinnan*. Enligt författaren kan detta ses som att en ökad jämställdhet i samhället har nått missbrukskretsar. Detta upplevs dock inte som oproblematiskt av kvinnorna själva, som träder över de könsrollsgränser som finns. Här nämns också egenskaper som kvinnorna måste ha eller anta för att kunna begå brott: driftighet och självständighet. Holmberg för fram att dessa egenskaper ofta omnämns som atypiskt kvinnliga inom forskningen och som pekar på att kvinnorna själva upplever en konflikt mellan den egna könsidentiteten och självständighet. Andersson (1991) tar upp att könsrollerna i missbrukskretsar är stereotypa, vilket innebär att kvinnor som avviker från det förväntade närmar sig det manliga, eftersom det inte finns andra alternativ. De jämställda och frigjorda kvinnorna blir helt enkelt som män.

Lander (2003) har undersökt hur kvinnor finansierar sitt missbruk. Genom att applicera Holmbergs kategorisering (2000) av könsroller på till exempel Landers undersökning (2003) av missbrukarkvinnors försörjningssätt, framgår att kvinnorna antar dessa roller. Dock menar Lander att kvinnorna under olika perioder i livet föredrar olika försörjningssätt. Författaren menar att de huvudsakliga inkomstkällorna för missbrukande kvinnor, förutom från socialförsäkringssystemet, är narkotikahandel och tillfälliga eller mer varaktiga relationer med män som förser dem med droger. Bland de äldre kvinnorna visade det sig vara vanligare att ägna sig åt narkotikahandel. Skälen till detta är att de under sina år i missbrukskretsar hämtat in kunskap och erfarenheter om hur affärerna ska bedrivas. De hade också efter åren som gått fått ett visst anseende bland både manliga och kvinnliga missbrukare. Med tanke på den tid de äldre kvinnorna fått investera i att ta sig in på drogmarknaden accepteras det inte att de yngre kvinnorna försöker hävda sig i branschen. De äldre kvinnorna i studien berättade att det är vanligt bland yngre amfetaminister att de blir försörjda av män. Detta berättade intervjupersonerna även utifrån egen erfarenhet. Anledningen till detta, menar Lander, är att de yngre kvinnorna kan använda sitt utseende som resurs. Lander betonar att även de äldre kvinnorna i sin ungdom använt sin kropp som kapital, för att få tag på droger. Detta

tillvägagångssätt ger kvinnorna avkastning både lång- och kortsiktigt. Det långsiktiga resultatet är ett utökat kontaktnät, vilket är nödvändigt vid droghandel, även om detta inte ursprungligen varit det primära målet. Även Svensson (1996) beskriver att de yngre kvinnornas attraktion består främst i det yttre: att de är vackra och oförstörda. De äldre kvinnorna är ofta märkta av sitt drogbruk, men kan uppväga detta med hög branschkompetens vilket gör att männen finner dem attraktiva. För kvinnorna i Landers studie gällde det att å ena sidan ta hänsyn till befintliga sätt att gå till väga för att trygga ekonomin, men å andra sidan upprätthålla sin roll som respektabel kvinna. Följden av ett allt för snabbt avancerande skulle kunna leda till förlust av respektabilitet. Kolfjord (2003) menar att erkännande av sig själv som underordnad männen är viktigt för att upprätthålla respektabilitet.

I sin studie undersöker Lander (2003) hur kvinnor själva iscensätter genus genom yttre attribut, som kläder och smink. Dessa iscensättanden bygger på uttalade föreställningar om hur en kvinna ska klä sig och se ut, för att anses vara antingen respektabel eller promiskuös. I studien framkommer att intervjupersonerna lade ner avsevärd tid på att presentera sig själva på rätt sätt i olika situationer. Björk (2000) menar att begreppet kvinnlighet inte har med kvinnokroppens utformning att göra, det handlar istället om sättet att föra sig på, klädsel, intressen och sexuell läggning. Författaren menar vidare att förväntningarna på hur en kvinna skall vara är socialt konstruerade

...du är inte kvinnlig då du är naken, du är kvinnlig då du är paketerad som kvinna (pysslig, huslig, vänlig, i behov av omhändertagande, eller något av de andra ord som vi slår in paketet kvinna i). Då känner du dig som en naturlig kvinna, som den kvinna vår kultur har valt att definiera som kvinnlig. (Björk 2000, s 10-11)

För att exemplifiera hur avgörande yttre attribut är för tolkningen av kvinnans karaktär, för Lander (2003) fram två ytterligheter ställda mot varandra av en intervjuperson i studien. Innan hon gick till *stritan* satte hon på sig sina *hordojjer*, vilket hon aldrig skulle göra inför ett besök hos sin socialsekreterare. Där visste hon att det var viktigt att framstå som proper och opåverkad av droger. Utifrån detta valde hon en lätt make up och diskreta kläder.

Lalander (2001) visar på att det bland manliga missbrukare framstår som viktigt att bygga upp och upprätthålla en bild av det maskulina som ideal i missbrukskretsar. Detta görs dels genom

att utföra de handlingar som anses vara manliga och dessutom genom att nedvärdera det kvinnliga. Det sker en polarisering av kvinnligt och manligt. I en av intervjuerna uttrycker en av männen att kvinnor har sämre förmåga att klara sig i ett missbruk. Enligt intervjupersonen saknar kvinnor manliga kvaliteter som tuffhet och styrka, som krävs för att knarka. Därför anser han det inte vara passande för kvinnor att knarka. De missbrukande männen anser inte att kvinnorna kan drifva sig eftersom de är för passiva och karaktärssvaga till skillnad från männen. I praktiken innebär detta enligt Lalander, att kvinnorna får svårt att få tillträde till aktiviteter som narkotikaförsäljning och inbrott. Andra beskrivningar av missbrukande kvinnor är att de är svagare i karaktären, smutsigare samt att deras sexualitet är mer oren än männens. Dessa uppfattningar befäster synen på kvinnan som mindre värd och stärker den manliga identiteten. Detta visar också Anderson (1990) genom att ta upp en studie av Lees där engelska flickor i åldrarna 15 till 16 år intervjuats. I studien framkommer att flickors rykte, till skillnad från pojkars, försämras av sexuella erfarenheter. För flickor blir det till följd av detta avgörande att i umgänge, med både pojkar och flickor, upprätthålla ett gott rykte. Detta försvåras i och med att det i vänskap mellan pojkar ofta förekommer sexistiska skämt. Pojkar benämner flickor med ord som anspelar på sex, vilket inte förekommer bland flickor.

De föreställningar som finns och skapas av både kvinnor och män (Lander 2003 och Lalander 2001) i relation till den normativa feminiteten ger konsekvenser. Hudson har i en studie, som Andersson (1990) hänvisar till, visat på orsaker till omhändertagande för flickor och unga kvinnor. Resultaten pekar på att flickor i stor utsträckning blir föremål för sociala myndigheters insatser med det sexuella beteendet som grund. Detta trots att de inte begått något brott. De missbrukande kvinnorna i Landers studie (2003) upplevde sig inte bara vara kontrollerade som missbrukare, utan även utifrån antagande om dem som dåliga kvinnor. Det finns även en föreställning om att den missbrukande kvinnan inte är förmögen att ta hand om sig själv och antingen kommer att fara illa eller att hennes barn kommer att ta skada. Utifrån detta upplevde de sig vara hårdare kontrollerade än manliga missbrukare. Kvinnorna kände att motiven bakom kontrollen var att söka efter tillkortakommanden istället för att stödja dem om behovet uppstod. Den kontroll som kvinnorna blev föremål för utgjordes av en faktisk bevakning, oftast utförd av polisen samt en mer subtil bevakning, vilken socialtjänsten stod för. Polisens bevakning upplevdes som förståelig eftersom kvinnorna ägnade sig åt illegal verksamhet. Däremot ansåg de socialtjänstens kontroll vara svårare att förhålla sig till. Landers tolkning är att kvinnorna kämpar för att upprätthålla en bild av sig själva som bärare av den normativa feminiteten inför myndigheter. Denna feminitet bygger på

medelklassens normer, vilket gör att den dåligt passar in i kvinnornas liv. Lander beskriver hur de kvinnor som baserat sin studie på ser sig själva i samhällets ögon, det vill säga som avvikare: missbrukare, fängelsekunder, horor et cetera. Författaren menar sig kunna se spår av påverkan utifrån i intervjupersonernas berättelser om sig själva. Till exempel kriminalvård, socialtjänst, polis och drogfria anhöriga har givit sin syn på kvinnornas livsöden. Dessa tolkningar verkar kvinnorna sedan ha internaliserat.

Analys

Studier av bland andra Milton (1979) samt Heijbel och Nilsson (1985) pekar på hur könsrollerna i missbrukskretsar är mångfaldigt förstärkta. Kvinnorna i missbruksvärlden framstår ofta som passiva och karaktärssvaga (Lalander 2001) och anses därför vara underordnade männen. Dock finns det kritiker, till exempel Holmberg (2000), som menar att skillnaderna mellan könen inte är så mycket större än i det etablerade samhället.

Föreställningen att könsordningen i missbruksvärlden är mer traditionell och att den missbrukande kvinnan är ett offer tas för sant av samhället (Sahlin 2002) och därför har den accepterats som sanning. Ett exempel på vad samhället tagit till sig som sanning är den normativa feminiteten (Lander 2003), vilken den missbrukande kvinnan ständigt bedöms utifrån, och det ter sig enligt oss troligt att även forskningen har påverkats av denna förställning. Många av de studier som vi har läst och som ämnar belysa den missbrukande kvinnans situation, verkar ha påverkats av bilden av den missbrukande kvinnan som offer. Paradoxen ligger i att vilja belysa hennes unika situation utifrån verkligheten, men man gör henne en otjänst genom att utmåla henne som passiv och karaktärssvag utifrån antaganden. Jämförelser görs även mellan kvinnans antagna situation och den normativa feminiteten. Utifrån detta, som samhället, kallat sanning kommer den kvinnliga missbrukaren sedan att definiera (Sahlin 2002) sig själv på samma sätt som det etablerade samhället har definierat henne.

Skeggs (1997) beskriver hur arbetarklasskvinnorna agerar för att skapa kulturellt kapital. Exempel på detta är att förbättra sitt utseende och sin kropp. Syftet med förbättringarna är att passera för något annat, något bättre. Vi menar att det är genom det yttre de missbrukande kvinnorna kan kontrollera och dra nytta av situationer, eftersom de i övrigt är resurssvaga. Eftersom det starkaste kapitalet ofta utgörs av just det yttre, tror vi att det ligger närmst till hands att ändra utseende efter kontext. Laanemets (2002) beskriver hur kvinnor ses som objekt bland missbrukare, vilket innebär att utseendet blir deras starkaste tillgång. Genom att

klä sig på ett visst sätt kan de tillskansa sig både pengar och knark. Kvinnorna ser sina kroppar som ett kapital, vilket kan generera vinster. Det finns gemensamma beröringspunkter mellan Laanemets skildring och Skeggs (1997) beskrivning av arbetarklasskvinnor. Skeggs skriver att många av de egenskaper som tillskrivs arbetarklassen är fabricerade. Dessa föreställningar baseras inte nödvändigtvis på verkligheten, men ger konsekvenser hos de berörda genom de reaktioner som uppstår. Föreställningarna som i grunden är fabricerade blir dock sanna genom att de ger verkliga konsekvenser. Vi tror att så är fallet bland missbrukarkvinnor som använder sin kropp som medel att drifva sig. En föreställning om den kvinnliga amfetaministen är den av henne som promiskuös (Lander 2003)). Eftersom hon behandlas som vore hon promiskuös av sin omgivning (Lalander 2001) kommer detta att prägla samspelet dem emellan. Vår tolkning är att kvinnan istället för att opponera sig mot detta i förväg formulerade antagande om kvinnliga amfetaminister, drar nytta av denna bild genom att låta sig bli reducerad till ett objekt. På detta sätt kan hon finansiera sitt missbruk. Enligt denna tolkning är kvinnan beräknande och väger noggrant fördelar mot nackdelar. Den bild hon visar upp är situationsbunden vilket innebär att hon inte är ett ständigt objekt utan till stor del i situationer då hon väljer att vara det. Därtill menar Lalander (2001) att kvinnliga missbrukare som avviker från den förväntade rollen, ofta möts av motstånd. Detta på grund av att samhället har svårt att acceptera ett beteende som strider mot den befästa bilden av en kvinnlig missbrukare. Även inom den egna missbrukargruppen upplevs kvinnor som avviker från det förväntade som ett hot, vilket vi tolkar som att hon genom att agera på ett sätt som förväntas av henne kan undvika svårigheter. Vi motsätter oss alltså inte att en amfetaminmissbrukande kvinna kan vara promiskuös. Våra invändningar rör det etablerade samhällets behov av att tillskriva gruppen missbrukande kvinnor egenskaper som inte är uppställda utifrån de enskilda individerna. Skeggs (1997) beskriver utifrån ett klassperspektiv hur arbetarklassen betraktas som en massa, och bedöms utifrån de negativa egenskaper arbetarklassen förväntas besitta. På samma sätt menar vi att missbrukarkvinnor förväntas vara promiskuösa.

För att en kvinna ska anses vara respektabel krävs att hon äger flera egenskaper. Hon ska bland annat vara huslig, pysslig, omvårdande, feminin, ansvarsfull, kontrollerad, avsexualiserad, heterosexuell och medelklass (Skeggs 1997). Vi kommer att utifrån Skeggs definition av respektabilitet föra en diskussion kring graden av respektabilitet som Holmbergs (2000) tre rollmodeller kan tänkas uppfylla. *Hemmafrun* uppfyller flera av de egenskaper som krävs för att framstå som respektabel. Hon lever ofta i ett monogamt förhållande med en man

och sköter om mannen och hemmet. Detta visar på att kvinnan är omvårdande och ansvarsfull. Genom att leva i ett monogamt förhållande tonas bilden om den sexuellt degenererade missbrukande kvinnan ner, eftersom hon inte är sexuellt tillgänglig för andra än sin partner och på så vis blir kvinnan avsexualiserad. Det faktum att hon är missbrukare påverkar hennes respektabilitet avsevärt. Droganvändning ses som en typisk manlig sysselsättning (Lalander 2001) och därför anses kvinnors drogbruk som ett större normbrott (Svensson 1996). Holmberg (2000) skriver att det tjackhoran och hemmafrun har gemensamt är att de båda är beroende av män för att få pengar och droger.

Tjackhoran har sex med män i utbyte mot droger och vi menar att denna roll går emot praktiskt taget allt som anses vara respektabelt. Denna kvinna saknar önskvärd kontroll avseende sin sexualitet. Detta innebär i och för sig att hon kan finansiera sitt missbruk, men gör att hon av omgivningen riskerar att beskrivas i nedsättande termer, eftersom kontroll över den egna sexualiteten bland annat enligt Skeggs (1997), är en mycket viktig egenskap hos kvinnor.

Den självförsörjande kvinnan försörjer sig på ett så kallat mer maskulint sätt, genom kriminella handlingar. Vid första anblick framstår den kriminella kvinnan som respektabel, genom att hon till skillnad från tjackhoran och hemmafrun inte kan sägas vara promiskuös. En viktig del av respektabiliteten är även att inte avvika från den normativa feminiteten (Lander 2003), till exempel genom att gå in på manliga domäner. Denna roll avslöjar att respektabilitet innebär så mycket mer än att kontrollera sin sexualitet. Ett oberoende från män verkar hota respektabiliteten minst lika mycket. Genom att yngre missbrukande kvinnor i större utsträckning (Lander 2003) använder sig sin sexualitet för att drifva sig erkänner de sig underordnade männen. De utmanar inte männen genom att ge sig in på vad som ses som deras domäner, vilket också skulle medföra förlust av respektabilitet.

Av Holmbergs tre roller tycks tjackhoran både inom missbrukskretsen och av samhället vara den sämst ansedda. Detta menar vi kan bero på att hon ägnar sig åt en maskulin form av sexualitet. Det finns inget uppoffrande eller omvårdande i att ha sex med en person i utbyte mot amfetamin. På grund av sin livsstil riskerar hon att framstå som opålitlig.

Den självförsörjande kvinnan menar vi torde ha relativt låg respektabilitet, särskilt i samhället. I den egna gruppen kan hon få ett visst erkännande så länge hon underordnar sig

männen (Lander 2003). Med utgångspunkt i Skeggs (1997) definition framstår hemmafrun som mest respektabel. Vid första anblick framstår hon som vilken hemmafru som helst, vilket i sig leder till hög respektabilitet om det inte vore för att hon missbrukar. Missbruket förenar de ovan nämnda kvinnorollerna, vilket i sig betyder att respektabiliteten kommer att påverkas negativt.

I sin studie pekar Lalander (2001) på att det ter sig viktigt för männen i missbrukarkretsar att upprätthålla en bild av det maskulina som ideal. Detta görs bland annat genom att nedvärdera kvinnorna (Lalander 2001 och Andersson 1990). Påståenden som att missbrukande kvinnor är svagare i karaktären och är lössläppta förmedlas inte bara från samhället utan också från män i deras närhet, vilket vi menar kommer att framkalla skam (Scheff och Starrin 2002) hos kvinnorna, som riskerar att identifiera sig med dessa föreställningar.

Sexualitet och relationer

För att befästa bilden av amfetaminmissbrukande kvinnor som svaga och lössläppta har föreställningar om kvinnornas sexualitet använts som sanningar (Lander 2003). Enligt Heijbel och Nilsson (1985) finns det många myter om missbrukare och en av dem målar upp missbrukaren som sexuellt utåtagerande. Missbrukande kvinnor benämns som sexuellt tillgängliga samt villiga och detta förklarar författarna med att det sätt kvinnorna rör sig och klär sig överensstämmer med vad samhället förknippar med sex. Lander (2003) menar att i en stor del av forskningen kring missbrukande kvinnor, skildras kvinnorna som promiskuösa och prostituerade, med ett problematiskt förhållande till den egna kroppen. I Landers studie framkommer att de intervjuade kvinnorna själva delar den normativa uppfattningen om den kvinnliga missbrukaren som promiskuös. Denna uppfattning grundas på föreställningar om att den missbrukande kvinnan gör sig sexuellt tillgänglig och utmanade för andra än sin partner. Hon skall inte signalera sexuell tillgänglighet gentemot andra än sin partner och är i denna bemärkelse passiv.

Andersson (1990) har undersökt hur drogmissbrukande flickors sexualitet skildras och tar upp resultat av flera studier utförda över ämnet. En studie beskriver hur flickor som växer upp i en otrygg miljö ofta utvecklar ångest och depressioner. Detta kan enligt författaren ibland visa sig genom en impulsiv och ohämmad sexualitet samt tidig drogdebut. Sammantaget ökar risken för att dessa flickor utnyttjas sexuellt, vilket generellt inte tycks uppmärksammas av

omgivningen, då det endast drabbar flickorna själva. Pojkar beskrivs ofta som mer utåtagerande, vilket gör att de uppmärksammas tidigare än flickor. Andersson refererar också till en longitudinell studie från 1989 av Elliot och Morse, som syftar till att studera sambanden mellan asocialt beteende, drogbruk och sexualitet, där resultaten pekar på att sambandet mellan drogbruk och sexualitet är starkt. 71 % av de drogbrukande pojkarna i studien visade sig vara sexuellt aktiva, mot 10 % av de drogfria pojkarna. Bland flickorna var 52 % av de droganvändande flickorna sexuellt aktiva, mot 3 % av de drogfria flickorna.

Sambandet mellan synen på sex och sexdebut har studerats 1989 av Koyle, vars studie omnämns i Anderssons undersökning. Koyle menar att flickor som anser att sexualitet hör i hop med kärlek, debuterar senare än andra flickor. Förutom detta visade de sig ha större kunskaper om sex. Författaren för även fram att flickor som debuterar tidigt också är mer benägna att utveckla andra avvikande beteenden, för att som lite äldre i högre grad riskera att bli promiskuösa. Enligt Lander (2003) är sexualiteten hos både kvinnor och män starkt präglad av kulturella föreställningar. Det är av vikt att undersöka sexualiteten med tanke på att den utgör ett fundament i förhållandet mellan män och kvinnor, där det enligt författaren blir tydligt att mannen är den dominante. Sexualiteten ligger också till grund för skapandet av den normativa femininiteten, vilken bygger på uppfattningen om att det finns en naturlig heterosexualitet där kvinnans sexualitet är mer emotionell och mannens mer erotisk. Även Hagman och Ståhl (1997), menar att kvinnor tycks ha ett större behov av närhet än män, men de menar att kvinnor därför tycks ha större kontroll över vem de inleder sexuella relationer med, det ska finnas känslor med i bilden. När kvinnorna i Hagman och Ståhls studie talade om sexualitet nämndes de tillsammans med ord som kärlek och närhet, vilket författarna menar tyder på en mer relationsinriktad inställning. Lander (2003) för fram att sexualiteten har betraktats som ett manligt privilegium, medan kvinnan fått skörda i form av graviditet och amning.

Vidare menar Heijbel och Nilsson (1985) att bilden av den missbrukande kvinnan som sexuellt tillgänglig och villig stämmer dåligt överens med verkligheten, som präglas av en sexualitet där kvinnan utnyttjas. Förbindelser mellan man och kvinna präglas mer av våld än kärlek och det är den manliga sexualiteten som styr. Att kvinnorna ställer upp på detta förklarar Heijbel och Nilsson med att kvinnorna har låg självkänsla och därför upplever sig bekräftade då män finner henne sexuellt tilldragande. Med detta som bakgrund ställer kvinnorna ofta upp på sexuella handlingar, som de egentligen inte har lust med. Kvinnorna

upplever att det är fel på dem, då de inte njuter av sexuella relationer med män. Därför tillåter kvinnorna situationen att upprepa sig även om sexuella närmanden från en man upplevs som något fult och fränstötande. Kvinnorna har enligt författarna ett större behov av ömhet än männen och ställer upp på sex för att få uppleva någon form av närhet

Det finns ett samband mellan sex och amfetamin, enligt intervjupersonerna i Hagman och Ståhls (1997) undersökning. Hur starkt denna upplevs varierar. Upplevelsen består i en förhöjd sexuell njutning och en förhöjd sexuell förmåga. Majoriteten av intervjupersonerna ansåg att den sexuella aspekten är en viktig del av drogbruket. Samtidigt säger en större del av intervjupersonerna att de vid sexualakten upplever ett känslomässigt avstånd till partnern, då de är påverkade av amfetamin. Ungefär hälften av intervjupersonerna angav att de inte upplevt koppling mellan amfetamin och sex inledningsvis. Författarna menar att de olika upplevelserna av sex under påverkan av amfetamin sannolikt beror på olika arv, uppväxt, personlighet, erfarenheter, kultur och mängden amfetamin som injiceras. Forskaren Kerstin Käll (1995), vars studie handlar om sexuellt beteende hos missbrukare i Stockholm som har HIV och Hepatit B, menar att amfetamin har en effekt på sexualiteten, vilket pekar på att det inte endast är förväntningarna på drogen som ger upplevelsen. Vidare visar Källs studie att medan 51% av männen föredrog att ägna sig åt sex under amfetaminruset, så var det endast 20% av kvinnorna som föredrog det samma. Även Hagman och Ståhl (1997) kom fram till att den aktivitet som generellt föredrogs under påverkan av amfetamin var av sexuell karaktär. Vidare menar författarna att ju tidigare ett missbruk av amfetamin inleds, desto större är risken att känslor som kärlek och känslomässig ömsesidighet går förlorade. Sexualiteten blir mer fysisk och teknisk.

De kvinnor som väljer att ha sexuellt umgänge med en man i utbyte mot amfetamin betecknas som tjackhoror (Svensson 1996). Käll (1995) menar att tjackhoran som utbredd kvinnoroll bland amfetaminister är en myt. Begreppet används i stor utsträckning för att beskriva amfetaminmissbrukande kvinnor generellt (Svensson 1996). Författaren ger en möjlig förklaring till varför och i vilket syfte ordet används. Primärt är det ett skällsord för kvinnor som träder utanför den så kallade kvinnliga sexualiteten för att inta en mer manlig sexualitet. Detta upplevs ofta som hotfullt av såväl kvinnor som män i omgivningen. Laanemets (2002) beskriver att de intervjuade kvinnorna i hennes studie upplevde sexuella relationer inom missbruk som problematiska. De flesta av dem var angelägna om att inte framstå som tjackhoror. Flera av dem hade erfarenhet av sexuella situationer där de upplevt sig kränkta,

men poängterade dock att de inte hade sex med vem som helt. Kvinnorna definierade olika typer av gränser som visade på att de inte var tjackhoror. Ett exempel som författaren för fram är en kvinna som berättar att hon endast har en partner i taget och att det alltid finns känslor med i bilden. Laanemets tolkar detta som ett sätt att upprätthålla sin självaktning. Den intervjuade kvinnan i exemplet ovan berättar:

Det finns ju fall som har varit tjackhoror, alltså där man bara ligger med en för att få i sig (amfetamin, min kommentar). Ja, kanske någon gång har jag gjort de, fast ändå så har jag faktiskt känt för det, jag har haft själva känslorna så i princip har jag aldrig legat med någon bara för knark, utan jag har alltid känt för det. Man är ju rädd om sitt rykte. (Laanemets 2002, s 228)

Heijbel och Nilsson (1985) tar upp problemet med att definiera vilken roll sexualiteten spelar. De jämför tjackhoror med prostituerade även om sådanaa förhandlingar bland amfetaminister sker på ett mer subtilt plan. Män som har tillgång till droger ses som attraktiva av kvinnorna, vilka beskriver sina relationer som baserade på kärlek. Kvinnorna talar om att de själva väljer vem de vill inleda relationer med, dock tolkar författarna detta som en skapad illusion där utnyttjandet av dem förnekas.

Laanemets (2002) har genom intervjuer dragit slutsatsen, att kvinnor betraktar sin sexualitet som ett medel att ta sig ur knipor eller för att få vissa fördelar. Sexualiteten förekom inte på lika villkor mellan man och kvinna, enligt de tillfrågade kvinnorna. Detta visade sig genom att kvinnan fick ett snävt handlingsutrymme som styrdes av den makt mannen hade över henne. De intervjuade kvinnorna som alla befann sig i behandling uttryckte känslor av skam både för att de haft sexuella förhållanden utan känslomässiga band och även för att de sett sexualiteten som ett betalningsmedel. Laanemets beskriver att kvinnorna känner en dubbel skam eftersom denna typ av sexualitet beskrivs som dålig i behandlingen. Holmberg (2000) har i sin studie intervjuat behandlingspersonal, som menar att kvinnorna känner skam utifrån misslyckat moderskap, övergrepp, erfarenheter av promiskuitet men även utifrån det faktum att de är kvinnor som missbrukar. Enligt författaren påtvingas kvinnorna skam, då samhället i dubbel bemärkelse dömer dem för deras avvikelser från normen.

Lander (2003) skriver att hon tidigare dels genom arbete och dels genom litteratur fått bilden av kvinnliga missbrukare som hjälplösa inför drogen både kroppsligt och mentalt. En annan vanligt förekommande bild är att kvinnorna genom drogen revolterar mot samhällsnormen.

Dock har hon senare i kontakt med kvinnliga amfetaminister upptäckt att verkligheten är mer mångfasetterad. Många av kvinnorna skildrar stora delar av amfetaminbruket som positivt. En av intervjupersonerna beskriver *pundarlivet* som roligt och obundet samt att det gör henne kåt. Lander menar att det bakom detta även döljer sig problem i form av motighet, förtryck och stigma. Kvinnan berättar att hon har en stor sexlust och att livet kring amfetaminet ger henne en möjlighet att leva ut detta. Författaren tolkar kvinnans drogbruk som ett sätt att inte bli inskränkt i bland annat sin sexualitet. Kvinnan menar att det i amfetaminkretsen kan finnas möjligheten att leva på ett sätt som det etablerade samhällets normer inte tillåter. Hennes livsstil gör att hon i det konventionella samhället skulle klassas som en dålig kvinna.

Analys

Kvinnliga missbrukare är en grupp som det ofta skapas myter kring och i dessa spelar sexualiteten central roll. Heijbel och Nilsson (1985) menar att missbrukande kvinnor både klär och rör sig på ett sätt som av det övriga samhället förknippas med sex. Skeggs (1997) för fram att arbetarklassens kvinnor historiskt sett fått stå för det omoraliska och utifrån detta behandlats och fortfarande behandlas som en massa. Vi ser att även missbrukande kvinnor tillskrivs liknande egenskaper. På samma sätt som arbetarklasskvinnorna, massifieras missbrukande kvinnor när de beskrivs i vida ordalag som promiskuösa, omoraliska och sexuellt lättillgängliga. Skeggs (1997) skriver att de intervjuade arbetarklasskvinnorna är medvetna om sin plats och om sin sociala position. I likhet med Skeggs arbetarklasskvinnor har vi i de studier vi studerat kunnat se att missbrukarkvinnorna tar till sig, stämmer in i och erkänner (Skeggs 1997) omgivningens syn på dem som den promiskuösa missbrukarkvinnan (Lander 2003). Utifrån detta har vi frågat oss om de anpassar sig till denna syn och agerar utefter denna (Holmberg 2000 och Lander 2003). Detta genom att till exempel utnyttja sin sexualitet och inte ägna sig åt så kallade mer manliga sysslor som narkotikahandel. Utifrån omgivningens definition av dem bygger missbrukarkvinnorna upp en spelplan som de anpassar sig till (Skeggs 1997). Det etablerade samhällets teorier (Sahlin 2002) om den missbrukande kvinnan som socialt problem påverkar individerna, kvinnorna själva. Eftersom bilden av den promiskuösa missbrukarkvinnan finns förankrad i samhället kommer den att ses som en sanning även av missbrukarkvinnorna själva. Dock för Lander (2003) fram att de i beskrivningen av sig själva är noga med att dra en gräns mellan den egna livsstilen och övriga missbrukarkvinnors. Intervjupersonerna poängterar att de inte är en av de promiskuösa kvinnorna vilket visar på att gränsdragningarna fungerar som medel för att uppnå respektabilitet (Skeggs 1997). Missbrukande kvinnor är en socialt mycket utsatt grupp, som i

extra stor utsträckning drabbas av skam (Scheff och Starrin 2002) både av samhället och också av sin egna grupp (Lander 2003 och Lalander 2001). Inom forskning poängteras ofta kvinnornas brister, som att vara lättillgängliga, promiskuösa, passiva och karaktärssvaga. Detta är exempel på underordningens skam (Scheff och Starrin 2002), där de missbrukande kvinnorna i hög grad uppmärksammas för sina tillkortakommanden. På detta sätt befästs den sociala underordningen ytterligare.

I flera studier, bland andra Andersson (1990) samt Hagman och Ståhl (1997), hävdas att vad det gäller sex har kvinnor större behov av närhet och känslor än män. Enligt Hagman och Ståhl har kvinnor därtill större kontroll över vem de inleder sexuella relationer med. Även Lander (2003) för fram att det finns en uppfattning om att det finns en naturlig sexualitet där kvinnans sexualitet är mer emotionell än mannens. Denna sexualitet ligger enligt författaren till grund för den normativa feminiteten. Enligt Skeggs (1997) är det medelklasskvinnor, genom att bland annat inneha egenskaper som dygd och kontroll, som uppfyller den normativa feminiteten. Att inneha en sexualitet som inte stämmer överens med samhällsnormen blir ett hot vilket kan förklara slutsatser som att flickor som anser att sexualitet hör i hop med kärlek, debuterar senare än andra flickor, medan flickor som debuterar tidigt också är mer benägna att bli promiskuösa (Andersson 1990). Flickor som sexdebuterar tidigt är inte respektabla och därmed bryter de mot den normativa feminiteten. Att dra slutsatsen att dessa flickor och kvinnor senare i livet i större utsträckning kommer att bli promiskuösa kan tyckas långsökt, men kan utifrån Scheff och Starrins (2002) resonemang vara den slutsats som samhället behöver för att förstå och även för att skuldbelägga flickor som bryter mot normen.

Heijbel och Nilsson (1985) motsätter sig bilden av den missbrukande kvinnan som sexuellt lyst. De menar att i verkligheten präglas kvinnornas förbindelser mer av våld än kärlek och det är den manliga sexualiteten som styr. Att kvinnorna ställer upp på detta förklarar Heijbel och Nilsson med att kvinnorna har låg självkänsla och därför upplever sig bekräftade då män finner henne sexuellt tilldragande. Kvinnorna har enligt författarna ett större behov av ömhet än männen och ställer upp på sex för att få uppleva någon form av närhet. Skeggs (1997) menar att respektabilitet blir viktigt att uppnå för dem som inte har det, till exempel arbetarklassens kvinnor. Detsamma gäller för missbrukarkvinnor. Egenskaper som att vara omvårdande blir också viktiga för att väga upp de generella kännetecken som tillskrivits arbetarklasskvinnor (Skeggs 1997). Att framhäva sitt behov av närhet och kärlek i relationer

menar vi är ett sätt att föra fram sin respektabilitet och på så vis slipp undan skam som läggs på kvinnor som inte uppfyller normen. Att endast ett fåtal kvinnor föredrar sexuell aktivitet under amfetaminrus (Käll 1995), trots visat samband mellan amfetamin och sex, kan utifrån Skeggs (1997) diskussion om respektabilitet ses som ytterligare en yttring på kvinnornas försök att passera för något bättre. Kvinnorna i Laanemets (2002) studie definierade olika typer av gränser som visade på att de inte var tjackhoror. Till exempel förde de fram vikten av att det fanns känslor med i relationen till män. Genom att markera dessa gränser skapar kvinnorna ett spelrum där deras respektabilitet (Skeggs 1997) ökar och dessutom undviker de känslor av skam (Scheff och Starrin 2002).

Tjackhoran som utbredd kvinnoroll bland amfetaminister är enligt Käll (1995) en myt. Det är främst ett skällsord för kvinnor som antar en mer manlig sexualitet, vilket ofta upplevs som hotfullt av såväl kvinnor som män i omgivningen (Svensson 1996). Dock menar vi att det finns ett behov av myten om tjackhoran för att förklara den amfetaminmissbrukande kvinnans avvikande sexualitet. Tjackhoran uppfyller förställningen om den amfetaminmissbrukande kvinnan och därmed ses den som sann (Sahlin 2002). Scheff och Starrin (2002) menar att skam spelar en central roll för cementeringen av social underordning, eftersom andras fördomsfulla föreställningar internaliseras av medlemmar i den egna sociala gruppen. Missbrukande kvinnor utsätts av denna typ av skällsord från både män och kvinnor i missbruksvärlden, vilket leder till att känslor som underlägsenhet uppstår. Laanemets (2002) samtliga intervjupersoner befann sig i behandling och de beskrev känslor av skam både för att de haft sexuella förhållanden utan känslomässiga band och även för att de sett sexualiteten som ett betalningsmedel. Under behandlingen framkallades alltså skam i dubbel bemärkelse och beskrevs av behandlare som dålig. Holmberg (2000) talar också hon om att kvinnor påtvingas skam, då samhället i dubbel bemärkelse dömer dem för deras avvikelser från normen. Utifrån Sahlins (2002) resonemang kommer missbrukande kvinnor i behandling påverkas av expertens, det vill säga behandlingspersonalens, syn på deras leverne och kommer själva att utveckla denna syn på sig själva. På detta sätt befästs samhällets normer hos kvinnorna och de kommer även att utveckla skamkänslor för hur de har agerat i missbruket.

Offer

En vanligt förekommande bild av den missbrukande kvinnan är den som offer (Kolfjord 2003). Lander (2003) ser offerbilden som en del av en mer generell beskrivning av den kvinnliga missbrukaren. Detta illustrerar hon genom att beskriva besöken hon gjorde i såväl behandling som fängelser, häkten och LVM-hem, med syfte att intervjua kvinnorna i sin studie. Författaren fann att intervjupersonerna genomgående bemöttes utifrån i förväg färdigställda antaganden. Genom dessa tillskrevs kvinnorna egenskaper som oförmåga att ta hand om sig själv, lögnaktighet och allmän okunnighet. Inom stora delar av forskningen kring missbruk, dras slutsatser som bygger på kvinnan som passiv (Lander 2003, Milton 1979). Passiviteten förklaras ofta ha sin grund i traumatiska erfarenheter under uppväxten, som en stor del missbrukande kvinnor upplevt (Trulsson 1998). Kvinnorna i Trulssons studie menade att missbruksdebuten och sexuella övergrepp i barndomen hade direkt med varandra att göra i deras fall. Enligt Trulsson är traumatiska upplevelser i barndomen ofta följt av sexuellt utåtagerande och missbruk. Kvinnorna har ofta också negativa erfarenheter av äldre pojkar eller män som utnyttjar dem och även bjuder på droger. Relationerna mellan kvinnorna och dessa män är enligt författaren symbiotiska, genom att kvinnorna helt anpassar sina drogvanor och synsätt till sin partner. Svensson (1996) hänvisar till en undersökning av Avril Taylor från 1993, där det visade sig att kvinnorna började experimentera med droger utav nyfikenhet med syfte att uppnå njutning och spänning. Taylor kunde inte se att kvinnorna lät sig övertalas av män till att ta droger. Vidare menar författaren att kvinnorna själva aktivt deltar i att trappa upp bruket av droger och lika aktivt bidrar till sin egen försörjning. Inte heller kunde Taylor se att kvinnorna på något sätt var ostrukturerade, utan deras livsstil krävde noggrann planering för att drogbruket skulle kunna finansieras. Utifrån Taylors studie framkommer att de kvinnliga intervjupersonerna noggrant kalkylerade och vägde risker mot vinster innan de tog beslut. En av Kolfjords (2003) intervjupersoner motsätter sig bilden av den missbrukande kvinnan som offer genom följande uttalande:

Taskig barndom och trasiga leksaker, det är så förljuget. Jag tror att vi gör, praktiskt taget allihopa, medvetna val. Det är det vi gör. Vi gör det av olika skäl. Men det är medvetna val vi gör. Men sedan så vågar vi inte stå för dom på något vis. (Kolfjord 2003, s 110)

Lander (2003) menar att kvinnorna efter hand tar på sig den roll som omgivningen tillskriver dem, gentemot myndigheter och institutioner. I denna process skapas och återskapas denna typ av identitet som missbrukande kvinna.

Intervjupersonerna i Landers studie (2003) hade flera erfarenheter av samhällets kontroll. En uppfattning var att de som kvinnliga missbrukare behandlades annorlunda än männen av bland andra socialtjänsten, rättsväsendet och i behandling. Detta ansåg kvinnorna kunna vara både till för- och nackdel. Kvinnorna var överens om att de i större utsträckning blev tilldelade ekonomiskt bistånd och boende. Även behandling är något som kvinnorna upplevde sig bli erbjudna oftare än männen. Dock fick männen enligt kvinnorna i högre utsträckning hjälp att hitta arbete och utbildning. Kvinnorna i studien menade också att de oftare blev föremål för utredningar och LVM-anmälningar. Landers tolkning av kvinnornas gemensamma berättelser är att missbrukande kvinnor anses fara mer illa i missbruket än män. Milton (1979) beskriver de föreställningar som finns om kvinnliga missbrukare. I jämförelse med manliga missbrukare anses kvinnan vara mer psykiskt avvikande, ha en svårare sjukdomsbild samt snabbare förlora kontrollen över sitt drogbruk. Ytterligare föreställningar som förekommer inom forskningen är att missbrukande kvinnor är svaga och ineffektiva, har dåligt självförtroende och är mer tyngda av skuld och skam (Byqvist 1997). Denna bild av kvinnorna som offer var enligt Lander (2003) något som de i vissa situationer kunde dra fördel av, som till exempel under rättegångar. Ofta utmålade deras advokater kvinnorna som offer för män, narkotika och sociala omständigheter vilket kunde leda till lindrigare straff. I andra situationer, då fördelar inte kunde dras, vände sig kvinnorna emot beskrivningen av sig själva som offer.

Lander (2003) framför dock att i de fall kvinnorna internaliserade rollen som offer, gjorde de det också möjligt att legitimera kontrollen av dem. Den kontroll kvinnorna upplever sig bli föremål för, syftar enligt författaren till att normalisera de kvinnliga missbrukarna genom insatser från bland annat narkomanvården. Insatserna har ofta inslag av matlagning, kroppsvård och handarbete. Meningen med denna typ av inslag är, enligt Lander, att göra kvinnorna till vad enligt normen anses kvinnligt. Lander understryker att insatserna inte syftar till att ge kvinnorna verktyg att ge sig in på arbetsmarknaden. Genom att ideligen vara tvungen att tänka på hur en kvinna bör föra sig, menar hon att kvinnorna även kontrolleras på ett mentalt plan.

Intervjupersonerna i Landers undersökning (2003) berättar hur de vid flera tillfällen blivit kränkta av polisen under kroppsvisiteringar och kroppsbesiktningar. Ett exempel på detta är när en av kvinnorna i studien vid ett gripande i en trappuppgång blir uppmanad att ta av sig kläderna, för att polismannen ska kunna söka igenom hennes kläder. Ytterligare ett exempel är en kvinna som i sin bostad blir kroppsbesiktigad av en kvinnlig polis, omgiven av ett flertal manliga poliser, som i nedsättande termer kommenterar hennes kropp. Det gemensamma i kvinnornas berättelser är att de som kända missbrukare upplever sig sakna människovärde, varför de också räknar med denna typ av kränkande behandling.

Analys

I offerbilden utmålas kvinnan som okunnig, osjälvständig och passiv, vilket från bland annat flera forskare förklaras med den traumatiska bakgrund kvinnliga missbrukare ofta har (Trulsson 1998, Lander 2003 och Milton 1979). Med tanke på tidigare övergrepp, ofta av sexuell natur, hindras kvinnans normala utveckling av relationer till män varpå hon ofta reagerar med ett översexuellt beteende och utvecklar ett osunt beroende till en man som utnyttjar henne och förser henne med droger. Kvinnan tar efter mannen i både förhållningssätt och drogvanor (Trulsson 1998). I ovan förda resonemang menar vi att det indirekt sägs att kvinnliga missbrukare på grund av många negativa och traumatiska upplevelser i bakgrunden, förlorat sin förmåga att ta aktiva beslut. Vi ser att det finns bilder av kvinnorna som vore de utan gränser samt som nitiska och osjälvständiga i förhållande till män som gör dem illa. Svensson (1996) hänvisar till Taylor som motsätter sig denna beskrivning baserat på den studie hon genomfört i Glasgow, där de kvinnliga missbrukarna visade på stor initiativförmåga bland annat vad gäller eskalering och försörjning av det egna missbruket. Den inledande drogexperimenterande fasen hade kvinnorna enligt författaren själva tagit initiativ till, eftersom de sökte spänning och njutning. Männens spelade inte så stor roll för kvinnornas drogbruk enligt Taylor. Däremot menar Taylor liksom Trulsson (1998) att kvinnorna far illa i missbruket och att deras handlingsutrymme är begränsat utifrån detta. Ovanstående studier verkar ta sin utgångspunkt i olika förhållningssätt, vilket ger konsekvenser för synen på kvinnans egen förmåga att förändra sin situation och att göra självständiga val. Beroende på detta menar vi att det finns större eller mindre benägenheten att se den missbrukande kvinnan som offer. De egenskaper som den missbrukande kvinnan tillskrivs av både samhället i stort men även inom den egna missbrukskretsen, tycker vi oss se ofta är relaterade till offerbilden. Detta blir en generalisering som ses för sann i många sammanhang, där det tycks vara mindre viktigt med individuella egenskaper. Skeggs (1997)

för fram att de grupper som historiskt sett ansetts vara respektabla behandlats som individer. Detta har framför allt gällt medelklassens kvinnor, som fått utgöra normen. De icke-respektabla, som i detta fall är amfetaminmissbrukande kvinnor, har behandlats som en massa vilket i första hand betyder att de tillskrivits egenskaper som ansetts vara sanna för hela gruppen.

Bilden av den missbrukande kvinnan är negativ i många bemärkelser och framkallar skam hos kvinnorna, genom att de inte blir bemötta med respekt (Scheff och Starrin 2002). Författarna menar att skam finns i alla mellanmännsliga relationer och präglar dem. På så sätt bidrar skam både till att bygga upp sociala problem, men även att cementera dem genom att de som utsätts för diskriminering internaliserar bilden som omgivningen har av dem. Social underordning kan leda till att den egna situationen accepteras, men även till identifiering av föreställningar som finns om den egna gruppen. Som Scheff och Starrin påpekar framkallas identifieringen särskilt hos grupper som diskrimineras och förtrycks. De amfetaminmissbrukande kvinnorna är en i många avseenden utsatt grupp, vilket kan framkalla en känsla av underlägsenhet. Därtill följer att skam och underlägsenhet ytterligare kan försvåra för kvinnorna att uppfylla sina roller och därigenom befästs den sociala underordningen ytterligare (Scheff och Starrin 2002). Skeggs (1997) menar att kvinnorna i hennes studie uppvisar en medvetenhet angående sin sociala position och hur andra människor utifrån bedömer dem. Kvinnorna svarar på omgivningens bedömningar genom erkännande av sin position och även genom att förhålla sig till de värdeomdömen de fått av andra. Enligt Skeggs kan erkännanden av den egna positionen innefatta bilden av dem själva som till exempel feminina eller vulgära, allt efter hur omgivningen värderar dem. Kvinnornas handlingsutrymme bestäms och begränsas dels av andras erkännanden och värdeomdömen men även av att de själva anpassar sig till detta. Trots detta är det ofta svårt för kvinnorna att helt acceptera de utifrånkommande generella beskrivningar av dem själva. Utifrån ovanstående teorier kan vi se hur de missbrukande kvinnorna skapas och återskapas i en ständigt pågående process. Detta betyder att kvinnorna inte är utan faktiskt blir på ett sätt som kanske inte alltid är självvalt. Att medvetet avvika från den förväntade offerrollen tror vi är svårt för kvinnorna i flera avseenden. Omgivningen, till exempel socialtjänsten, kommer fortfarande att bemöta kvinnan utifrån de föreställningar som finns om henne. Om kvinnan inte spelar med i den roll hon tillskrivs kommer förmodligen kontrollen av henne utifrån att öka, vilket kan vara kostsamt. Istället väljer missbrukande kvinnor ofta att spela efter de spelregler som ställs upp för henne och att i möjligaste mån dra fördelar av sin position (Lander 2003).

Lander för fram hur intervjupersonerna i hennes studie upplevt att de baserat på sin könstillhörighet behandlas annorlunda än de missbrukande männen. Männen tycks i större omfattning erbjudas arbete och utbildning när de söker bistånd hos socialtjänsten. Kvinnor å andra sidan får lättare ekonomiskt bistånd, lägenhet och behandling än männen. I vissa fall kunde dra fördelar av att de framstod som svagare och mer hjälpbehövande än männen. Ovanstående upplevelser kan leda till spekulationer kring varför kvinnor får hjälpinsatser, som inte i samma utsträckning ger kvinnorna egna verktyg till att lösa sin situation. Vi anser att männen får hjälp utifrån att de anses vara aktiva människor med kapacitet att ordna upp de bitar i livet som inte upplevs fungera. Kvinnorna får hjälp utifrån antaganden om att de inte kan hjälpa sig själva. Arbetet tycks göras åt dem genom att ge dem ekonomiskt bistånd, som en välmenande gest utifrån att kvinnor anses vara svagare än män.

Behandling verkar syfta till att lära kvinnorna vara feminina eftersom de inte är fullvärdiga kvinnor enligt normen. Detta görs med hjälp av kurser i handarbete och matlagning (Lander 2003). Att tala om känslor ses som mer kvinnligt, vilket skulle kunna tolkas som att kvinnor är bättre på att prata än att aktivt handla. Skeggs (1997) menar att de egenskaper som tillskrivs arbetarklassen är fabricerade och i grunden saknar substans, men eftersom de framkallar reaktioner så ger de även konsekvenser och blir i den mening verkliga. Den kvinnliga missbrukaren beskrivs från flera håll som mer psykiskt avvikande, sjukligare, som mer okontrollerad i förhållande till sitt drogbruk än män. De beskrivs också som svaga och ineffektiva (Byqvist 1997, Milton 1979). Slutsatsen kan dras att den utifrån uppställda bilden av kvinnan som offer påverkar hur den kvinnliga missbrukaren kommer att se sig själv. Det utformas för missbrukarkvinnor en spelplan utifrån omvärldens syn på kvinnan, vilket kvinnan har att förhålla sig till (Skeggs 1997). Genom att kvinnan uppfyller de förväntningar som ställts på henne menar Lander (2003) att kontrollen av henne legitimeras. Kontrollen kan också ske genom kränkningar, vilket kvinnorna i Landers studie (2003) ger exempel på. Att bli bemött på ett sätt som i exemplet ovan tror vi gör det svårt att totalt förneka de sidor man förväntas ha som kvinnlig missbrukare. I relationen till myndigheter bland annat ser vi att kvinnorna ändå blir offer, hur de än motsätter sig sådana beskrivningar. Enligt socialkonstruktivismen (Sahlin 2002) så skapas sociala problem bland annat av myndigheter. En fråga hanteras av myndigheter och experter, i detta fall kvinnor som offer för missbruksvärlden. Detta framkallar reaktioner från allmänheten, som tar till sig den nya kunskapen som en sanning. Sanningen kommer även att nå de kvinnliga missbrukarna, som

därigenom kommer att tolka och förhålla sig till de egna problemen. Enligt ovanstående teori menar vi att kvinnorna kommer att se sig som offer, då samhällsnormen säger att det förhåller sig så. På detta vis blir de offer, som en respons på en process av skapande och återskapande av dem själva som missbrukande kvinnor.

Kriminalitet

Kvinnliga missbrukare har traditionellt ansetts vara passiva (Milton 1979, Lander 2003). Ett perspektiv som har utgångspunkten i att missbrukande kvinnor är aktiva i sin egen försörjning, genom drogförsäljning eller annan kriminell verksamhet är relativt nytt. Tidigare har fokus främst legat på kvinnliga missbrukares försörjning genom prostitution. Lander (2003) menar att den illegala drogmarknaden är mottaglig för förändringar, vilket innebär att även aktörerna på marknaden kan bli fler eller bytas ut. Detta betyder även att kvinnans roll på drogmarknaden inte är statisk, utan att hennes handlingsutrymme är större än vad som ibland görs gällande. Lander understryker att prostitution och sex i utbyte mot bland annat droger, är en av många källor till inkomst bland kvinnliga missbrukare. Även i Kristiansens studie (1999) framträder särskilda sätt som de missbrukande kvinnorna försörjer sig på. Bland dessa återfinns prostitution och att låta män försörja deras missbruk, men utöver detta försörjer sig kvinnornas på samma sätt som männen, genom till exempel droghandel. Kristiansen understryker också att kvinnorna på samma sätt som männen är beroende av kreativitet och uppfinningsrikedom för att finansiera sitt missbruk. Byqvist (1997) refererar till Andersson som i sin studie 1990 konstaterade att narkotikabrukande pojkars- respektive flickors kriminalitet inte skildes åt i den utsträckning som det ofta görs gällande i officiella rapporter. Intervjupersonerna i Landers studie (2003) berättade att pengarna de fick in genom kriminalitet var i ständig rörelse. Även om de tjänade stora summor pengar blev det sällan något över på grund av till exempel inköp av droger, skulder till samhället eller andra missbrukare samt att de efter upprepade fängelsevistelser varit tvungna att börja om på nytt.

Merparten av de kvinnliga amfetaministerna i Landers studie beskriver männen som dåliga på drogaffärer, dels för att de använde för mycket av drogerna själva men även för att de bjöd runt för frikostigt, särskilt bland de yngre kvinnorna. Drogmarknaden domineras av män (Lander 2003, Svensson 1996) och en alternativ tolkning av kvinnornas omdömen vad gäller männens affärsförmåga, är att det blir ett sätt att hantera den könsordning som finns.

Könsordningen till trots, med män överordnade kvinnor, drar Lander slutsatsen att det finns

handlingsutrymme även för kvinnor på drogmarknaden (på brukarnivå). De positioner kvinnorna antar på drogmarknaden skiljer sig enligt författaren från männens, men innebär inte att kvinnornas uppgifter är mindre ansedda.

Lander (2003) konstaterar i sin studie att kvinnor och män inte begår samma typ av brott. De brott som ofta betecknas som manliga är bland annat bilstölder, inbrott och våldsbrott. Byqvist (1997) menar även hon att kvinnors och mäns kriminella beteende skiljer sig åt, genom val av brottshandlingar. De brottstyper som är vanligare bland kvinnor enligt författaren är snatteri och narkotikahandel. Vidare menar författaren att kvinnor mer sällan genomför brott som ger direkta brottsoffer, som till exempel väpnat rån. I de fall kvinnor ändå utför väpnat rån, är det ofta tillsammans med män. En tolkning som enligt Lander (2003) är vanligt förekommande, är att den kvinnliga könsrollen inte är kompatibel med de så kallade manliga brotten. De kvinnor Lander intervjuade menade att de brott som oftare begicks av männen skadade oskyldiga, men även att de inte var lönsamma. Som exempel tog en av kvinnorna sin man, som var en känd inbrottstjuv. Inbrotten begicks i ytterområdena, där avkastningen från brotten inte övervägde risken att åka fast. Exemplet illustrerades med syfte att visa att män inte nödvändigtvis är bättre lämpade att genomföra brott än kvinnor, men att kvinnorna själva väljer bort vissa specifika brottshandlingar. Byqvist (1997) för fram att kvinnor förekommer mer sällan i brottsregister än män, men skälen till detta har författaren inte undersökt. Kolfjord (2003) menar att kvinnor i lägre utsträckning hålls ansvariga för sina brott av den enkla anledningen att brotten inte upptäcks. Detta eftersom kvinnor är mer måna om att dölja sin kriminella verksamhet för omgivningen. En annan förklaring, enligt Lander (2003), till varför kvinnors kriminella handlingar skiljer sig från männens, är att kvinnorna själva haft erfarenheter som liknar de potentiella brottsoffrens. Författaren menar att det är möjligt att kvinnorna på grund av detta motsätter sig våld i syfte att tjäna pengar. Ett antagande som ofta görs utifrån bland annat kriminologin är att kvinnan är passiv, medan mannen står för det aktiva. Detta innebär att kvinnor ofta tillskrivits rollen som assisterande männen under tiden då brotten begås. Lander för fram att ovanstående antaganden kritiserats på en rad punkter, bland annat eftersom kvinnor även begår brott själva, på eget initiativ, eller med andra kvinnor. De kvinnliga amfetaministerna i Kolfjords studie (2003) finansierade sitt missbruk bland annat genom illegal verksamhet. De kvinnor som ägnade sig åt bland annat inbrott och bedrägeri föredrog att utföra detta ensamma, med förklaringen att om det gick snett hade man bara sig själv att skylla. De menade att de inte litade på någon annan än sig själv i det avseendet och därför helst begick brotten ensamma.

Kolfjord (2003) hänvisar till Messerschmidt som 1993 genomförde en studie, där den framträdande bilden är att kriminalitet i vissa grupper är ett tecken på manlighet. Dessa grupper utgörs av män som inte har vare sig arbete eller utbildning. Att vara kriminell som man kan alltså visa sig vara lönsamt i form av ökad manlig identitet, medan kvinnorna inte kan sägas uppnå ökad kvinnlighet med hjälp av kriminalitet. Vinsterna med att begå kriminella handlingar är enligt författaren inte de samma för kvinnor, eftersom samhället inte accepterar samma handlingsmönster för båda könen. Att hålla sig till den normativa femininiteten kan dock ge kvinnor respektabilitet. För kvinnor är det viktigt att varken ha för mycket eller för lite respektabilitet. För att räknas som respektabel bör en kvinna vara feminin på ett sätt som varken röjer hennes underordning eller mannens överordning.

Vidare lyfter Kolfjord fram forskning som visar att kriminella kvinnors handlingar framställs som oförargliga och på så sätt fräntas kvinnorna ansvar för brotten. Av myndigheter förklaras kvinnors kriminalitet med tidigare olyckliga omständigheter, som till exempel övergrepp och misshandel. När brottslingen är en kvinna riskerar hon att samtidigt bli gjord till offer, ett passivt objekt.

Analys

Kvinnor framställs ofta som mindre handlingskraftiga i missbruksvärlden. De utmålas ofta som helt beroende av män och i den mån de självständigt försörjer sitt missbruk sker detta genom den starkaste tillgång kvinnan har: den egna kroppen (Lander 2003). Detta blir ett sätt att manifesteras bilden av den missbrukande kvinnan som passiv och som offer. Som motpol till detta fungerar den missbrukande kvinnan som drifkraft genom kriminell verksamhet. De amfetaminmissbrukande kvinnorna blir ofta utmålade som männens hjälpredor när det rör sig om brott (Lander 2003), dels så beskrivs brotten som genomförda på initiativ av männen med kvinnorna som ofrivilliga deltagare och dels så beskrivs de sakna den initiativförmåga och kreativitet som krävs för att själva genomföra kriminella handlingar även om de så önskade.

Ovanstående beskrivna bild leder tankarna till tjackhoran: den passiva kvinnan vars handlingsalternativ går genom män antingen i form av ren prostitution eller genom förhållanden baserade på utbyte av sex mot droger. Hur kvinnorna förhåller sig till denna i förväg uppställda bild av den amfetaminmissbrukande kvinnan, torde variera. Goffmans teori

om skam och förlägenhet utgår från att skam uppstår i alla mellanmänniskliga relationer, särskilt då vi inte upplever oss bli bemötta med respekt (Scheff och Starrin 2002). Människan försöker undvika att känna sig förlägen genom att presentera sina bästa sidor i samspelet med andra. Då människan inte får respekt eller upplever en avsaknad på respekt i en relation kommer skammen att förstärkas. En tanke vi vill föra fram är att kvinnorna som kallas för och ses som tjackhoror upplever en stark skamkänsla och för att uppnå respekt dras till de manliga domänerna, som i missbrukskretsar varit kriminalitet. Här inleds en försiktig balansgång som syftar till att hålla sig inom de tillåtna gränserna för vad kvinnor kan ägna sig åt i missbruksvärlden. Kolfjord (2003) menar att det för att uppnå respektabilitet är av vikt att inte på ett för tydligt sätt visa kvinnans underordning eller mannens överordning, så ett sätt att uppnå respektabilitet skulle kunna vara att ägna sig åt mer manliga och frigjorda aktiviteter. Detta så länge gränserna respekteras. Detta kan vara ett sätt för kvinnorna att uppnå respekt eller i alla fall undvika den skam det innebär att vara tjackhora.

Både Lander (2003) och Kristiansen (1999) menar att prostitution och samlevnad med män i utbyte mot droger finns representerade i missbruksvärlden men att det är långt ifrån de enda sätt kvinnor försörjer sig på. Kriminalitet är något som både män och kvinnor ägnar sig åt och kvinnor utför brott i större utsträckning än det som görs gällande i statistik. En förklaring kanske är att kvinnors brott inte verkar upptäckas i lika hög grad som männens, en annan att kvinnor ofta behandlas som offer i stället för förövare inom rättsväsendet och därför inte hålls ansvariga för sina kriminella handlingar (Kolfjord 2003). Kvinnor anses inte vara farliga på samma sätt som manliga brottslingar. Kvinnors handlingar ursäktas genom tidigare trauman under uppväxten. Även kvinnorna själva beskriver hur ogärna de genomför kriminella handlingar som direkt skadar oskyldiga människor (Lander 2003). Vi kan endast spekulera kring om oviljan att skada andra människor hindrar kvinnor från denna typ av kriminalitet eller om kvinnorna i för hög grad identifierar sig med brottsoffren.

I Landers studie (2003) framhåller intervjupersonerna att de själva aktivt väljer vika brott de ska begå. Kanske finns här en önskan att stärka den kvinnliga identiteten och respektabiliteten (Skeggs 1997) som håller kvinnor borta från direkta våldsbrott. Vi kan se att även om missbrukande kriminella kvinnor inte erhåller full respektabilitet så är omvårdande drag en viktig ingrediens i den normativa feminiteten, vilket kvinnorna i viss mån uppvisar eller i alla fall visar att de inte saknar, genom att rata våldsbrott (Skeggs 1997). Kolfjord (2003)

menar att kvinnor inte gör samma vinster som män, då de begår kriminella handlingar. Kvinnor förlorar i respektabilitet, medan männen kan kompensera och till och med bygga på sin manliga identitet i vissa kretsar genom kriminalitet. Kanske är detta en förklaring till att kvinnor både är mer måna om att inte deras kriminella aktivitet upptäcks och att de rationaliserar bort de grövsta brotten. Skeggs (1997) beskriver hur arbetarklassens män kan använda sin klasstillhörighet på ett positivt sätt vilket kvinnorna inte kan på samma sätt. Männen ses utifrån som hårt arbetande och flitiga medan omgivningen tenderar att se ner på arbetarklasskvinnor. Detta begränsar kvinnornas handlingsutrymme och försvårar för dem att nå utanför arbetarklassen.

Mäns och kvinnors kriminalitet skiljs inte åt nämnvärt enligt Byqvist (1997) och utifrån detta kan vi se att kvinnorna delvis accepterar omvärldens syn på sig själva som offer och utnyttjar denna bild genom att spela med och manipulera omgivningen. Utifrån detta kan det tänkas att kvinnorna utför de typiskt manliga brotten, men inte hålls ansvariga för utförandet, eftersom omvärlden ser kvinnor som passiva och inkapabla att genomföra dessa brott. Detta skulle vidare innebära att kvinnorna bara delvis internaliserade utifrån kommande föreställningar (Scheff och Starrin 2002) om dem som missbrukande kvinnor, men bara använde sig av offerbilden i syfte att bli frikända från brott och dylikt.

Sammanfattning

Vi kommer nu kortfattat sammanfatta de resultat vi har funnit utifrån det syfte och de frågeställningar som ligger till grund för vår uppsats, för att sedan avsluta uppsatsen med en slutdiskussion med utgångspunkt i våra egna tankar om uppsatsen och dess resultat.

Syftet med vår uppsats är att undersöka rådande föreställningar om amfetaminmissbrukande kvinnor. Utifrån ett genus- och klassperspektiv vill vi analysera de roller kvinnorna antar, med avsikt att nyansera den generella bilden. Två av de frågeställningar som vi funnit relevanta för uppsatsen är:

*Vilka är de rådande föreställningar som finns kring den amfetaminmissbrukande kvinnan?
Hur skapas bilden som målas upp av den kvinnliga amfetaministen?*

Föreställningen att könsordningen i missbruksvärlden är mer traditionell (Heijbel och Nilsson 1985) och att den missbrukande kvinnan är ett offer (Milton 1979 med flera) tas, utifrån vad Sahlin (2002) skriver, för sant av samhället och därför har det också accepterats som sanning. Andra rådande föreställningar om den missbrukande kvinnan är att hon är promiskuös, lättillgänglig och villig (Heijbel och Nilsson 1985). En annan sanning som samhället tagit till sig är den normativa femininiteten (Lander 2003) vilken den missbrukande kvinnan ständigt jämförs med. Utifrån Skeggs (1997) kommer hon dock aldrig lyckas med att leva upp till denna norm vilket gör att hon döms som icke respektabel. Skeggs beskriver också hur arbetarklassen betraktas som en massa och bedöms utifrån de negativa egenskaper som de förväntas besitta. På samma sätt massifieras även missbrukarkvinnor. Lander (2003) skriver att även om de missbrukande kvinnorna erkänner sin grupp som promiskuösa, är de noga med att poängtera att detta inte gäller dem själva. Detta är enligt Skeggs (1997) ett medel för att uppnå respektabilitet. Respektabilitet är målet (Skeggs 1997) och därtill kämpar de missbrukande kvinnorna också för att undkomma känslor av skam (Scheff och Starrin 2002). Den missbrukande kvinnan uppmärksammas framförallt för sina tillkortakommanden och på detta sätt befasts deras underordning ytterligare.

Tjackhoran som utbredd kvinnoroll bland amfetaminister är en myt (Käll 1995). Trots detta har vi under uppsatsarbetet sett att begreppet används frekvent när det handlar om amfetaminmissbrukande kvinnor. Dessa kvinnor tillskrivs också liknande egenskaper som att vara promiskuös, lättillgänglig och sexuellt lysten respektive ett passivt offer. Vi tolkar det som att det finns ett behov av myten om tjackhoran eller liknande begrepp för att beskriva den amfetaminmissbrukande kvinnans sexualitet och beteende. Utifrån Sahlin (2002) ser vi att tjackhoran uppfyller föreställningen om den amfetaminmissbrukande kvinnan och därmed ses den som sanning. Utifrån det, som samhället kallat sanning kommer den missbrukande kvinnan att definiera (Sahlin 2002) sig själv på samma sätt som samhället har definierat henne. Hon bygger upp en spelplan utifrån denna syn som hon sedan anpassar sig till. Med detta resonemang i åtanke menar vi att det är svårt för kvinnorna att anta en alternativ roll till den som samhället har definierat som sanning, vilket leder oss till vår tredje och avslutande frågeställning:

Finns det alternativa roller till tjackhoran, som den kvinnliga amfetaministen kan anta?

Vi ser att flera forskare (Heijbel och Nilsson 1985, Trulsson 1998, Lander 2003 samt Milton 1979) visar på föreställningen om den missbrukande kvinnan som passiv och som offer, dock finns det forskare som motsätter sig denna bild, till exempel Taylor som Svensson (1996) hänvisar till. Vi har kunnat se att de egenskaper som den missbrukande kvinnan tillskrivs av både det etablerade samhället, men även av den egna missbrukskretsen, ofta är relaterade till offerbilden.

Vi har sett att ett avvikande från en vedertagen roll som offret eller tjackhoran medför olika former av motstånd, både från samhället men också medlemmar i den egna gruppen. Utifrån Skeggs (1997) tolkar vi det som att kvinnornas handlingsutrymme bestäms och begränsas dels av andras erkännanden och värdeomdömen, men även av att de själva anpassar sig till detta. Att medvetet avvika från den förväntade rollen är, i flera avseenden, svårt för kvinnorna då de fortfarande kommer att bemötas utifrån befästa föreställningar och förutom detta kommer kontrollen av dem också öka.

Ovanstående resonemang talar emot den kvinnliga amfetaministens möjligheter att anta alternativa roller till tjackhoran, men trots detta menar Kolfjord (2003) att det är möjligt och att det också sker. För att uppnå är det bland annat av vikt att inte på ett för tydligt sätt visa mannens överordning eller kvinnans underordning. Med detta i åtanke skulle ett sätt att uppnå respektabilitet kunna vara att ägna sig åt mer manliga och frigjorda aktiviteter, som till exempel kriminalitet. Detta kan vara ett sätt för kvinnan att uppnå respekt eller i alla fall undvika den skam det innebär att vara en tjackhora (Kolfjord 2003). Lander (2003) och Kristiansen (1999) menar att samlevnad med män i utbyte mot droger existerar men är långt ifrån det enda sätt som kvinnor i missbruksvärlden försörjer sig på. Kriminalitet är något som både män och kvinnor ägnar sig åt, även om detta inte i större utsträckning kommer fram i brottsstatistik. Byqvist (1997) menar att det kan vara så att män och kvinnors kriminalitet inte skiljer sig åt i så stor utsträckning men att kvinnorna delvis accepterar omvärldens syn på henne som offer och utnyttjar denna föreställning genom att spela med och manipulera omgivningen. Detta skulle innebära att kvinnorna bara delvis internaliserar utifrån kommande föreställningar (Scheff och Starrin 2002) om dem som missbrukande kvinnor, men bara använder offerbilden i syfte att bli frikända från brott och dylikt.

Slutdiskussion

Ett genomgående tema i vår uppsats är hur föreställningarna om den amfetaminmissbrukande skapas. Skeggs (1997) skriver att många av de egenskaper som tillskrivs arbetarklassen är fabricerade. Trots detta bygger kvinnorna upp en spelplan utifrån dessa utifrånkommande antaganden, som de anpassar sig till. Scheff och Starrin (2002) för fram liknande tankar då de skriver att skam har en central roll i cementering av social underordning, eftersom det kan leda till att man börjar identifiera sig med de fördomar och föreställningar som finns om den egna gruppen. Sahlin (2002) skriver hur man inom socialkonstruktivismen menar att den syn i samhället som bekräftar den rådande samhällsordningen och det som tas för sant av samhället, måste stämma överens, för att bli accepterad som sanning.

Vår ambition under uppsatsens gång har varit att visa på en mer nyanserad bild av den amfetaminmissbrukande kvinnan. Vi ville ifrågasätta många av de föreställningar som finns och lyfta fram henne som aktiv, karaktärsstark och kompetent. Dessa påståenden skulle vara lätta att kritisera genom att fråga sig, varför kvinnorna inte gör något för att förändra sin utsatta situation och rucka på fabricerade föreställningar om deras karaktär. Dock menar vi att verkligheten är mycket mer komplicerad än så. Bilden av den amfetaminmissbrukande kvinnan konstrueras gemensamt från missbrukargruppens, myndigheters och det etablerade samhällets håll. Till exempel tar Lander (2003) upp hur socialtjänsten utövar större kontroll på kvinnliga missbrukare i jämförelse med manliga. Denna företeelse ser vi vara mycket viktig att uppmärksamma inom socialt arbete. Alla människor behöver bekräftelse och vi ser att det kan vara så att de kvinnliga amfetaministerna får bekräftelse och kanske till och med ökad förståelse när de uppfyller föreställningarna om den missbrukande kvinnan. Vi ser att det finns en fara i att hon, som Skeggs (1997) beskriver det, ses utifrån en massa där hennes individuella egenskaper kommer i skymundan.

Under uppsatsarbetet har vi också kunnat se hur den hjälp, till exempel behandling, som erbjuds också är utformad efter en allmän uppfattning om hur den missbrukande kvinnan anses vara (Holmberg 2000 och Laanemets 2002). Vidare finns mer tydliga och upprörande exempel på hur omgivningen behandlar henne och då tänker vi främst på hur en av kvinnorna i Landers (2003) studie blivit kränkta av polisen under kroppsvisiteringar. Vi menar att polisen på detta sätt behandlar och betraktar henne utifrån föreställningen om den

missbrukande kvinnan som lössläppt och promiskuös och därmed är det berättigat att behandla henne på detta sätt.

Den missbrukande kvinnan möter föreställningar om henne på ett flertal nivåer i samhället. Vi ser att även om hon inte införlivar denna bild finns det för henne själv liten möjlighet att förändra den. Hon tillåts inte vara aktiv, karaktärsstark eller kompetent då detta skulle avvika alltför mycket från den bild av henne som har tagits för sanning. Vi menar dock att hon mycket väl kan gå emot strömmen och opponera sig mot de föreställningar som finns, men detta skulle medföra stort motstånd från omvärlden. Utifrån detta anser vi att den missbrukande kvinnan är kalkylerande och hon väger noga fördelar mot nackdelar. Vi tror att hon kommer fram till att det är för kostsamt att motsätta sig bilden av henne som till exempel ett offer. Det finns stora fördelar med att inordna sig i föreställningen om den missbrukande kvinnan och i förlängningen internaliserar hon kanske en del av dessa föreställningar. Utifrån detta resonemang ser vi det inte som en tillfällighet att dessa kvinnor går under benämningen tjackhora. Genom att man inte ser dessa kvinnor som individer så går man miste om viktiga nyanseringar som skulle kunna underlätta förståelsen av hur kvinnorna verkligen lever och är.

Det tas allt för ofta för givet att den amfetaminmissbrukande kvinnan är ett offer. Även vi har under uppsatsens gång tenderat att dra slutsatser om den amfetaminmissbrukande kvinnor som ett offer och ser behovet att nyansera denna bild. Vi anser att offer är något man är i vissa givna situationer. Säkert finns det situationer då den missbrukande kvinnan kan anses vara ett offer, dock ger inte detta en heltäckande bild av hennes person. Såsom alla människor har dessa kvinnor flera sidor. I många avseenden är de till exempel handlingskraftiga. Vi anser att det finns en tendens inom socialt arbete att förenkla den missbrukande kvinnan.

Föreställningarna bidrar till att hon snabbt placeras in i ett fack där man till exempel förutsätter att hon är utnyttjad eller lättillgänglig. Vår önskan har varit att föra fram en mer mångfasetterad bild. Det är fullt förenligt att i en situation vara ett offer och i en annan inte vara det. Man är eller blir ett offer i förhållande till olika situationer och instanser, som till exempel i mötet med socialtjänsten.

I socialt arbete finns enligt oss en benägenhet att poängtera skillnaderna mellan missbrukande kvinnor och övriga kvinnor. Dessa skillnader visar sig inte minst i beskrivningar av missbrukande kvinnors sexualitet och de könsroller som finns i missbruksvärlden, men frågan är om skillnaderna är så stora egentligen. Inom socialt arbete bör vi påminna oss om att inte i

så stor utsträckning tillskriva en grupp vissa egenskaper utan istället se till individens möjligheter och enskilda behov. Vi tror också att man gör de amfetaminmissbrukande kvinnorna en otjänst genom att inte se de kriminella handlingar de utför. Genom att förringa hennes handlingar, oberoende om de är positiva eller negativa, så förringar man även kvinnan som person. Detta exemplifierar att den missbrukande kvinnan anses vara ett offer även då hon aktivt motsätter sig denna föreställning.

Litteraturlista

Andersson, Berit (1991). *Att förstå drogmissbruk. Praktiken, situationen, processen*. Lund: Arkiv förlag.

Andersson, Christina (1990). *Dåliga flickor är inte det sämsta. En kunskapsöversikt om flickor i riskzon och missbruk*. Stockholm: Stiftelsen kvinnoforum.

Björk, Nina (1996). *Under det rosa täcket. Om kvinnlighetens vara och feministiska strategier*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Byqvist, Siv (1997). *Svenska narkotikamissbrukande kvinnor och män. Missbruksförlopp och kriminalitet. Rapport i socialt arbete nr 84 – 1997*. Stockholm: Stockholms universitet – Socialhögskolan.

Hagman, Göran och Ståhl, Rasmus (1997). *Amfetamin och sexualitet*. Tidskrift: Socialt perspektiv 2-3/97.

Heijbel, Claes och Nilsson Inger (1985). *Sexualitet och missbruk*. Stockholm: Liber.

Holmberg, Carin (2000). *Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 14. Aspekter av kvinnosynen i missbruksbehandling. Empiriska exempel och teoretiska funderingar*. Stockholm: Sköndalsinstitutet.

Kolfjord, Ingela (2003). *Kvinnors drogbruk och lagbrott. Positionella och kontextuella strategier i en våldsrelaterad vardag*. Lund: Bokbox Förlag.

Kristiansen, Arne (1999). *Fri från narkotika. Om kvinnor och män som har varit drogmissbrukare*. Umeå: Umeå universitet - Institutionen för socialt arbete.

Käll, Kerstin (1995). *Sexual behaviour of incarcerated intravenous drug users in Stockholm in relation to Human Immunodeficiency Virus (HIV) and Hepatitis B Virus (HBV) transmission*. Stockholm: Karolinska Institute, Institution of Clinical Neuroscience, Department of Psychiatry, St. Göran's Hospital.

Laanemets, Leili (2002). *Skapandet av femininitet, om kvinnor i missbruksbehandling*. Lund: Lunds universitet – Socialhögskolan.

Lalander, Philip (2001). *Hela världen är din – en bok om unga heroinister*. Lund: Studentlitteratur.

Lander, Ingrid (2003). *Den flygande maran. En studie av åtta narkotikamissbrukande kvinnor i Stockholm*. Stockholm: Stockholms universitet - Kriminologiska institutionen.

Milton, Pia (1979). *Kvinnomissbruk*. Stockholm: Raben & Sjögren.

Sahlin, Ingrid "Sociala problem som verklighetskonstruktioner" i Meuwisse, Anna och Swärd, Hans red (2002). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.

Scheff, J, Thomas och Starrin, Bengt ”Skam och sociala band – om social underordning och utdragna konflikter” i Meuwisse, Anna och Swärd, Hans red (2002). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.

Skeggs, Beverly (1997). *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.

Svensson, Bengt (1996). *Pundare, jonkare och andra – med narkotikan som följeslagare*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Tarantino, Quentin (1997). *Jackie Brown*. Studio: Miramax Home Entertainment.

Trulsson, Karin (1998). *Det är i alla fall mitt barn! En studie om att vara missbrukare och mamma*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Trulsson, Karin ”Manligt och kvinnligt i missbruk” i Leissner, Tom och Hedin Ulla-Carin red (2002). *Könsperspektiv på missbruk*. Stockholm: Bjurner och Bruno.

<http://www.kvinnoforum.se> (2005-01-27).